

Eline Bakke

Fra murens fall til Libya - norsk og dansk forsvarspolitikk etter den kalde krigen

Masteroppgave i statsvitenskap

Trondheim, juni 2015

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Eline Bakke

**Fra murens fall til Libya – norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde
krigen**

Masteroppgave i statsvitenskap

Trondheim, juni 2015

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Sammendrag

Med den kalde krigens slutt endret det internasjonale systemet seg. Dette påvirket både norsk og dansk forsvarspolitik. Med tilsynelatende like forutsetninger for å tilpasse seg et endret NATO og en «ny» verden, tilpasset de to landene seg likevel ulikt.

Denne oppgaven omhandler hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitik etter den kalde krigen og hva disse endringsforskjellene kan skyldes. Forklaringsvariablene geopolitikk, allianseavhengighet, lederskap og politisk kultur blir analysert i lys av tre ulike tilnærminger: nyklassisk realisme, geopolitikk og allianseteori.

Hovedfunnene til hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitik samt hva som kan forklare forskjellene i disse endringene kan kort oppsummeres: På grunn av geografisk beliggenhet ble den russiske trusselen ansett som større i Norge enn i Danmark. Dette gjorde at Norge frem til 2000-tallet var mer opptatt av å sikre eget territorium enn å delta i internasjonale operasjoner, slik Danmark gjorde. Lederskapet var også av betydning, ettersom deres oppfatning av trusler spiller en rolle for forsvarspolitiske avgjørelser. Til slutt forklarer den politisk kulturen at det var en større enighet blant opinionen i Danmark om å delta i internasjonale operasjoner. Dette fordi landet har vært preget av en innvandringsdebatt, noe som har forårsaket en større dansk strid om Islam og en større frykt for islamsk terror – noe som har gjort danskene mer mottakelige for argumenter om deltakelse i internasjonale operasjoner. I Norge har forsvaret vært knyttet til nasjonsbygging og militærmakt har blitt sett på som et middel for å fremme fred, ikke for å delta i krigshandlinger.

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på min studentkarriere ved NTNU. En tid jeg aldri ville vært foruten.

Først og fremst ønsker jeg å rette en stor takk til min veileder, Torbjørn Lindstrøm Knutsen. Takk for gode råd og tilbakemeldinger. Selv om møtene våre har vært få i antall, har de til gjengjeld vært svært informative og avgjørende for resultatet av oppgaven.

Ut over dette vil jeg rette en takk til Simen. Selv om du har klart å forvirre meg litt, har du likevel fått meg til å tenke over avgjørelsene mine. En takk sendes også til Guro: tusen takk for at du ville korrekturlese oppgaven. Du er en knupp! Til slutt vil jeg takke mamma og pappa for all støtten dere har gitt meg gjennom utdanningen.

Eline Bakke

Oslo, juni 2015

Innholdsfortegnelse

LISTE OVER FORKORTELSER	IX
FIGUROVERSIKT	X
INNLEDNING	1
DEL 1 BAKGRUNN.....	5
1 TEORI OG METODE	7
1.1 Eget bidrag i lys av annen forskning	7
1.2 Begreper	8
1.3 Bakgrunn for forklaringsvariablene	9
1.4 Nyklassisk realisme.....	10
1.5 Geopolitikk.....	12
1.6 Allianser.....	12
1.7 Historisk metode	13
2 HISTORISK UTVIKLING	17
2.1 Dansk og norsk forsvarspolitikk under den kalde krigen	17
2.2 Endringer i NATO etter den kalde krigens slutt.....	20
2.3 Norsk og dansk deltakelse i internasjonale operasjoner.....	23
DEL 2 ANALYSE	27
YTRE FORKLARINGSFAKTORER I NORSK OG DANSK FORSVARSPOLITIKK ETTER DEN KALDE KRIGEN	29
3 GEOPOLITIKK.....	31
3.1 Danmarks utvidede sikkerhetsbegrep	32
3.2 Norske tradisjonelle nærområder	34
3.3 Ulike sikkerhetsbegrep	36
3.4 Norges utvidede nærområder	36
4 ALLIANSEMEDLEMSKAP.....	39
4.1 Forpliktelser	40
4.2 Avhengighet	44
4.3 Interesser.....	48
OPPSUMMERING: YTRE BETINGELSER SOM FORKLARINGSFAKTORER.....	51
INDRE FORKLARINGSFAKTORER I NORSK OG DANSK FORSVARSPOLITIKK ETTER DEN KALDE KRIGEN.....	53
5 LEDERSKAP	55
5.1 Danmark: Fra sikkerhetsimportør til sikkerhetseksportør	55
5.2 Økt dansk aktivisme.....	57
5.3 Liten forsvarspolitisk endringsvilje i Norge	58
5.4 2000-tallet: Nye trusler og utfordringer i Norge.....	59
6 POLITISK KULTUR	63
6.1 Danmark: Innvandringsdebatt som grobunn for internasjonalt engasjement.....	63
6.2 Norge: Et forsvar for fred og nasjonsbygging	65
6.3 Norge: 569 fredsbomber i Operation Unified Protector	66
OPPSUMMERING: INDRE BETINGELSER SOM FORKLARINGSFAKTORER.....	67
DEL 3 AVSLUTNING.....	69
7 KONKLUSJON.....	71
REFERANSELISTE.....	75

Liste over forkortelser

BNP	Bruttonasjonalprodukt
DIB	Dansk Internasjonal Brigade
EU	Europeiske Union
FE	Forsvarets Etterretningstjeneste
FN	Forente Nasjoner
IFOR	Implementation Force
ISAF	International Security Assistance Force
IRF	Immediate Reaction Force
KFOR	Kosovo Force
KSSE	Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NKR	Nyklassisk realisme
NORDBAT	Nordisk Bataljon
OAF	Operation Allied Force
OEF	Operation Enduring Freedom
OOD	Operation Odyssey Dawn
OUP	Operation Unified Protector
OSSE	Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa
UNPROFOR	United Nations Protection Force
USA	United States of America
ROE	Rules of Engagement
RRF	Rapid Reaction Force
RRMM	Rask, risikovillig militærmakt
SFOR	Stabilization Force
VK	Regjeringen Venstre og Det Konservative Folkeparti

Figuroversikt

Figur 2.1 Bruk av BNP på forsvar i Norge og Danmark	Side 23
Figur 2.2 Oversikt over deltakelse i internasjonale operasjoner	Side 26
Figur 3.1 Kart over Europa	Side 31

Innledning

Danmark og Norge gikk frem til unionsoppløsningen i 1814 under navnet «Tvillingriket» (Neumann 2014). Som tvillinger flest har Norge og Danmark mye til felles. De er begge stabile, demokratiske velferdsstater. De deler et skandinavisk språk og en skandinavisk kultur, har en samordnet lovgivning og et felles arbeidsmarked og passunion¹ (Gjeseth 2000). Også under den kalde krigen opptrådte Norge og Danmark ganske likt. Både den danske og den norske forsvars- og sikkerhetspolitikken kan forklares som en fin balansegang mellom avskrekking og beroligelse (Tamnes & Eriksen 1999).

Landenes NATO-medlemskap fungerte som en avskrekkende strategi overfor Sovjetunionen. Dessuten hadde deres lave profil og aktive støtte til fredsbevaring og upartisk FN-mekling en beroligende effekt, ved at landene tilsynelatende ikke utgjorde noen trussel (Jakobsen 2006a). Norge og Danmark førte en ganske lik sikkerhetspolitikk. Danmark ble i perioder ansett for å være det svakeste leddet i NATO med en restriktiv alliansepolitikk, mens Norge gikk for å være en kritisk, men lojal alliert (Bjerga & Skogrand 2006; Agger & Michelsen 2006). Etter den kalde krigens slutt endret dette bildet seg radikalt. Danmark ble raskt en aktiv bidragsyter i NATOs og USAs freds- og stabilitetsoperasjoner. Norge holdt derimot fast ved det tradisjonelle territorialforsvaret lenge etter Sovjetunionens fall (Peterson & Saxi 2013; Peterson 2011).

Med tilsynelatende like forutsetninger for å tilpasse seg et «nytt NATO» etter den kalde krigen, har den norske og danske forsvarsomstillingen likevel endret seg i ulik grad og hastighet. Det finnes mange eksempler på forskjellene blant norske og danske styrkers deltakelse i internasjonale operasjoner etter den kalde krigen. I 1995 sa både Norge og Danmark ja til å delta i *United Nations Protection Force* (UNPROFOR) i Bosnia. Danmark sendte styrkebidrag som var klare til å kjempe i krig. Norge valgte å sende støtteenheter som ingeniører og medisinsk personell (Bjørge 2014). Da Kosovokrigen herjet i 1999, deltok både Norge og Danmark med F-16-fly og en bataljon hver i KFOR i *Operation Allied Force*. I motsetning til danskene, kunne ikke de norske luftfartøyene gå inn i en luft-til-bakke-rolle på grunn av militære restriksjoner, såkalte «caveats»² (Peterson & Saxi 2013). Under ISAF-operasjonen i Afghanistan i 2006, deltok både norske og danske kampstyrker med tungt

---

¹ En nordisk passunion sammen med resten av de nordiske landene.

² Spesifikke operative begrensninger på styrker som sendes ut av landet og inn i en flernasjonalt kommandokjede, og bidrar til å styrke den politiske kontrollen på det militære bidraget (Svarstad 2014:113)

bevæpnede og godt pansrede kjøretøy. De norske soldatene var nå klare for å kjempe side om side med sine danske medsoldater. Likevel skjedde aldri dette, ettersom de norske troppene oppholdt seg i det mer fredelige nord mens de danske styrkene kjempet harde kamper mot opprørerne i sør (Peterson & Saxi 2013; Saxi 2009).

I 2011 i Libya var situasjonen annerledes. De norske styrkenes tilbakeholdenhet var ikke lenger et tema. Norske og danske styrker var begge aktive. De ble begge anerkjent og fremhevet som best i klassen for deres deltakelse i *Operation Unified Protector*, hvor Norge og Danmark bidro mest i forhold til størrelse og stod for like mange ødeleggelser som Storbritannia til sammen (Johansen 2011; Daalder & Stavridis 2011).

Den kalde krigen sluttet rundt 1990. I løpet av de følgende 20 årene skjedde det store forandringer i både det norske og danske forsvaret. Danmark startet svært tidlig med en rask omlegging og offensiv forsvarspolitikk, mens Norge var mer avventende (Peterson & Saxi 2013). Denne oppgaven har til hensikt å undersøke hvorfor omleggingen av den norske forsvarspolitikken kom så sent sammenlignet med den danske, og hvorvidt Norge nå kjører en mer aktiv forsvarslinje enn tidligere. På bakgrunn av dette er forskningsspørsmålet utformet som følger:

Hvorfor endret Norge og Danmark forsvarspolitikken etter den kalde krigen og hva kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene?

Forskingsspørsmålet er valgt med begrunnelse i at de to landene tilsynelatende har ganske like forutsetninger for å opptre likt. Eksempelene over viser at de likevel har opptrådt ulikt. For å kunne svare best mulig på hvorfor dette har vært tilfellet, er det hensiktsmessig å avgrense oppgaven i både tid og innhold ettersom feltet som kan undersøkes er stort. Tyngden av oppgaven er lagt til perioden etter den kalde krigen. Tidsavgrensningen er gjort på bakgrunn av at det skjedde store omveltninger på den internasjonale arenaen rundt 1990, noe som signaliserte store endringer i både norsk og dansk utenriks- og sikkerhetspolitikk.

Oppgaven er delt inn i tre hoveddeler. Del én omhandler bakgrunnen for oppgaven, med teori og metode som er benyttet, samt en historisk gjennomgang. I forskningsspørsmålet ligger det en naturlig inndeling mellom ytre og indre betingelser. De ytre betingelsene er betingelser som staten blir påvirket av, men som den ikke selv i liten grad påvirke. De indre betingelsene kan staten i større grad påvirke. På grunn av en slik inndeling mellom ytre og indre rammebetingelser, er nyklassisk realisme (NKR) valgt som teorigrunnlag, da dette

perspektivet skildrer både interne og eksterne forklaringsvariabler i politikken. NKR sier ingenting om hvilken betydning geografien har spilt for landenes endrede forsvarspolitik. Derfor er geopolitikk valgt som supplerende teori. Til slutt har NATO vært av stor betydning for landenes forsvarspolitik, derfor blir Glenn Snyders alliansemedlemskap oppgavens tredje teori. Den historiske gjennomgangen fokuserer på hvordan Norge og Danmark opptrådte under den kalde krigen, samt deres deltakelse i internasjonale operasjoner etter den kalde krigen. Ved en slik historisk gjennomgang blir det enklere å se hvordan landenes forsvarspolitik har blitt endret. En gjennomgang av NATOs endrede strategiske konsept på 1990-tallet er også presentert, ettersom denne var avgjørende for medlemslandenes endrede forsvarspolitik.

Opgavens andre del er analysen. Analysen er delt inn i to deler: den første delen omhandler de ytre forklaringsfaktorene som kan bidra til å forstå hvorfor Danmark og Norge endret forsvarspolitik etter den kalde krigen, samt hva som kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene. Her vil kapitlene *geopolitikk* og *alliansemedlemskap* presenteres. Ettersom ytre faktorer er noe statene blir påvirket av, men selv i liten grad kan påvirke, forventes det at de ytre faktorene bidrar til å forklare *hvorfor* Norge og Danmark har endret forsvarspolitik. De indre forklaringsfaktorene vil utgjøre kapittel fem og seks, henholdsvis *lederskap* og *politisk kultur*. Da indre faktorer er noe som statene selv påvirker, vil det antas at lederskap og politisk kultur forklarer *hva* som skyldes at Norge og Danmark endret forsvarspolitik i ulik grad og tempo.

Alle kapitlene har en historisk oppbygging. Ettersom operasjonene i Libya i 2011 forstås som en indikator på at Norge er like aktive i NATO som Danmark, vil operasjonen i Libya anses som en viktig del av analysen. *Operation Unified Protector* vil derfor utdypes nærmere enn de andre engasjementene landene har deltatt i.

Del tre trekker en konklusjon som viser at både de ytre og indre forklaringsvariablene har en forklaringskraft på hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitik etter den kalde krigen, samt hva som kan forklare forskjellene i disse endringene. Oppgaven viser at *geopolitikk* har vært en medvirkende faktor til hvorfor det norske forsvaret drøydde så ut i tid med å endre sin forsvarspolitik ettersom Norges geografiske plassering med grense til Russland var av betydning. Ettersom alliansemedlemskapet er viktig for både norsk og dansk forsvarspolitik, vil dette kunne forklare hvorfor landene endret sin forsvarspolitik etter den kalde krigen. Dette var på bakgrunn av NATOs endrede strategiske konsept. *Alliansemedlemskap* vil i liten

grad kunne forklare hvorfor grad og tidspunkt av denne endringen varierer mellom landene. De indre forklaringsfaktorene *lederskap* og *politisk kultur* vil i større grad kunne forklare forskjellene. Da det er den politiske ledelsen som fatter beslutninger, er deres oppfatning og meninger av betydning i omleggingen av norsk og dansk forsvarspolitik. Den politiske kulturen i Norge og Danmark har utviklet seg ulikt på grunn av landenes politikk. Innvandringsdebatten blir trukket frem som en faktor til hurtig dansk omlegging, mens norsk fredspolitik viser hvorfor landet var så sent ute med å endre sin forsvarspolitik.

Del 1 Bakgrunn

1 Teori og metode

Dette kapittelet inneholder oppgavens teorier, metode og historisk bakgrunn. Først vil eget bidrag i lys av annen forskning på feltet presenteres. Viktige begreper for oppgaven vil presenteres nærmere, herunder utenrikspolitikk, sikkerhetspolitikk og forsvarspolitikk. Oppgavens forklaringsvariabler vil så presenteres. Avslutningsvis vil de ulike teoriene og tilnærmingene kort gjøres rede for før bakgrunnsdelen avrunder med en forklaring av oppgavens historiske metode og kilder.

1.1 Eget bidrag i lys av annen forskning

Det er blitt utført omfattende mengder forskning på det forsvarspolitiske feltet. Forskningen kan deles inn i to kategorier: de som sammenligner norsk og dansk forsvarspolitikk, og de som undersøker Norges endrede forsvarspolitikk.

Håkon Lunde Saxi (2009), Bertel Heurlin (2007) og Peter Viggo Jakobsen (2006b) har alle undersøkt og sammenlignet norsk og dansk forsvarspolitikk etter den kalde krigen, de to sistnevnte i et nordisk perspektiv hvor også Sverige og Finland er inkludert. De tre vektlegger blant annet geopolitikk og politisk lederskap som uavhengige variabler som kan forklare hvorfor det har vært avvik mellom dansk og norsk forsvarspolitikk etter den kalde krigen. Alliansetilhørigheten til NATO gjentas flere steder, men blir ikke utpekt som en selvstendig uavhengig variabel til den endrede forsvarspolitikken. Landenes ulike politiske kultur blir også trukket frem som en faktor for ulik forsvarspolitikk, men i denne sammenheng omhandler det Norge som fredsnasjon. Den danske politiske kulturen blir i liten grad kommentert.

Dina Aanerud (2012) har undersøkt hvilken grad allianseavhengighet forklarer norsk deltakelse i *Operation Unified Protector* (OUP) i Libya i 2011, sett opp mot norsk verdidiplomati. Aanerud drøfter utsagn gjort av sentrale norske politikere i denne sammenhengen og finner at særlig allianseavhengighet, og i mindre grad verdidiplomati er forklaringsfaktorer for hvorfor Norge valgte å delta i operasjonene i Libya. Flere med Aanerud har undersøkt Norges deltakelse i OUP, men også i operasjonene i Afghanistan (Hatling 2010; Johnsen 2014). Erik Bøifot (2007) fant også at norsk deltakelse i Afghanistan var motivert av egeninteresse med bakgrunn i allianseavhengigheten.

Formålet med denne oppgaven er å prøve og bygge bro over ytre og indre betingelser for en endret forsvarspolitik i Norge og Danmark. Denne oppgaven viser at de ytre betingelsene har vært av medvirkende i endringen av landenes forsvarspolitik, men at de indre betingelsene har vært nødvendige årsaker ved forklaringen av hvorfor Norge var så mye senere ute enn Danmark til å endre sin forsvarspolitik.

1.2 Begreper

Utenrikspolitik kan forstås som territorialstatens utad- og formålsrettede virksomhet der strategier velges og virkemidler anvendes i lys av statens kollektive selvforståelse, utenrikspolitiske målsettinger og de konkrete utfordringer staten står overfor (Fermann 2007:28). Trygging av nasjonal sikkerhet blir sett på som statens viktigste mål på den internasjonale arenaen. Den nasjonale sikkerheten favner tradisjonelt nasjonal suverenitet og territoriell integritet. De ambisjoner og mål de enkelte stat har for å beskytte seg mot eksterne trusler fra andre stater eller aktører som truer deres suverenitet gjenspeiles i statens *sikkerhetspolitikk*. Derfor er sikkerhetspolitikk en svært viktig del av utenrikspolitikken (Kjølberg 1998:5). Sikkerhetspolitikken har en ytre og en indre dimensjon. Den ytre sikkerhetsdimensjonen omfatter ulike diplomatiske initiativer til sikring av den nasjonale sikkerheten, blant annet gjennom alliansedeltakelse eller nøytralitet. Den indre dimensjonen består derimot primært av forsvarspolitikken og bruk av et troverdig militært forsvar (Petersen udatert).

Forsvarspolitikken utgjør dermed en sentral del av en stats utenriks- og sikkerhetspolitikk. Mens utenrikspolitikken omhandler statens forhold til de internasjonale omgivelsene, definerer forsvarspolitikken rammer, føringer og prioriteringer for den videre utviklingen av Forsvaret (Prop. 73 S (2011-2012)). En stats utenrikspolitiske handlingsrom blir altså påvirket av både ytre og indre faktorer. Igjen er disse faktorene med på å legge føringer for hvorfor en stat handler som den gjør. For å kunne undersøke nærmere hvorfor det har vært avvik mellom norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde krigen, vil to ytre og to indre forklaringsfaktorer kunne gi et klarere bilde. De uavhengige variablene som er valgt som ytre forklaringsvariabler er geopolitikk og alliansemedlemskap, mens de to indre forklaringsvariablene er politisk ledelse og politisk kultur. Disse vil undersøkes i lys av nyklassisk realisme, geopolitikk og Glenn Snyders allianseperspektiv.

1.3 Bakgrunn for forklaringsvariablene

For å forstå hvorfor Norge og Danmark endret sin forsvarspolitik etter den kalde krigen samt hva som kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene, er det nødvendig å ta hensyn til flere faktorer. Børresen, Gjeseth og Tamnes (2004:119) påpeker at det *geopolitiske* bildet har hatt stor betydning på landenes utenrikspolitiske atferd. Det internasjonale systemet endret seg fra et bipolart- til et unipolart maktsystem, hvor USA stod igjen som den eneste supermakten. Fra vestmaktens synsvinkel var det sikkerhetspolitiske klimaet bedre enn noen gang tidligere. Slutten på den kalde krigen endret ikke det faktum at Norge fortsatt grenset til Russland, og derfor har Norges forsvarsplaner i lang tid blitt dimensjonert for å møte en mulig trussel fra øst. Danmark derimot, stod igjen fri for enhver trussel mot dansk territorium med kun allierte som nabostater (Frantzen, Clemmesen & Friis 2008:333).

Med NATO som sikkerhetspolitisk bærebjelke for statene har det blitt ansett som nødvendig å bygge statenes sikkerhets- og forsvarspolitik rundt den tidligere forsvarsalliansen (Forsvarsministeriet 2013; Forsvarsdepartementet 2011a). Med endringer i alliansen følger det naturligvis endringer hos medlemsstatene. Likevel vil medlemsstatene tilpasse seg alliansens endringer i ulik grad og tempo, ettersom at statenes forpliktelser, avhengighet og interesser kan variere fra stat til stat. Derfor vil *alliansemedlemskap* kunne være av betydning for avvik mellom dansk og norsk forsvarspolitik.

Den nyklassiske realisten Gideon Rose (1998) ser viktigheten av interne variabler som forklaringsfaktorer på hvorfor stater fører den utenrikspolitikken de gjør. Han vektlegger blant annet den politiske ledelsens persepsjon, og fremhever det *statlige lederskapet* som en relevant forklaringsvariabel. I og med at persepsjon er et kognitivt trekk, vil den politiske ledelsens beslutninger variere avhengig av hvem som sitter med regjeringsmakten. Den danske forsvarseksperten Peter Viggo Jakobsen benytter også individuelle trekk ved det statlige lederskapet som forklaringsvariabel for statens forsvarspolitik, noe som i stor grad vil kunne bidra til å forstå hvorfor to tilsynelatende like land som Norge og Danmark har utviklet ulike forsvarspolitiske konsepter i ulikt tempo etter den kalde krigen (Jakobsen 2005).

Ståle Ulriksen (2002:24) har flere med seg når man mener at *politisk kultur* er en forklaringsvariabel for hvorfor det har vært betydelige forskjeller mellom norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde krigen (Kunz & Salzman 2012; Heurlin 2007; Jakobsen 2006b). *Den politiske kulturen* er en betegnelse på de formelle og uformelle normene og

reglene som gjelder innenfor den samfunnsmessige og politiske eliten. Lucian W. Pye og Sidney Verba skriver i en klassisk definisjon: «Political culture consists of the system of empirical beliefs, expressive symbols, and values, which defines the situation in which political action takes place» (Pye 1965:7-8). De underliggende normene og holdningene preger det politiske landskapet. Ved at disse oppfatningene gjerne er fundamentale og blir tatt for gitt, blir de sjelden utfordret, ei heller omtalt eksplisitt. Norge blir sett på som en fredsnasjon. Likevel er det vanskelig å se Norge som en fredsnasjon når norske kampfly sender hundrevis av bomber over en annen stat. Dansk politikk har på sin side vært preget av innvandringsproblemer, noe som kan ha skapt større dansk strid om islam og frykt for islamsk terror – og dermed gjort danskene mer mottakelige for amerikanske argumenter om invasjon og operasjoner for terrorbekjempelse og -beskyttelse.

Ved å benytte de fire forklaringsvariablene geopolittikk, alliansemedlemskap, lederskap og politisk kultur, får oppgaven et nyansert innblikk i hvorfor Norge og Danmark endret sin forsvarspolitik i ulik grad og på forskjellige tidspunkt, da variablene dekker flere analysenivåer. Det går fra det overordnede strukturnivået, ned på stats- og samfunnsnivå, samt individnivå. I og med at forklaringsvariablene dekker flere analysenivå, anses det som hensiktsmessig at teorien også kan benyttes på alle nivå. Nivåene er i denne oppgaven delt inn med fokus på «ytre» og «indre» forklaringsfaktorer. Den neoklassiske realismen forklarer både hvordan strukturen i det internasjonale samfunnet påvirker en stats utenriks- og forsvarspolitik, og hvordan de innenrikspolitiske variablene, herunder lederskapets persepsjon av trusler og makt og den politiske kulturen, er med på å muliggjøre og begrense denne politikken. Geopolittikk forklarer betydningen av landenes beliggenhet, og alliansedilemma viser NATOs betydning for en endret forsvarspolitik.

1.4 Nyklassisk realisme

Oppgavens forskningsspørsmål «*Hvorfor endret Norge og Danmark forsvarspolitik etter den kalde krigen og hva kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene?*» inviterer til å bruke teorier som kan forklare statens atferd på den utenrikspolitiske arenaen. Dette omfatter teorier som kan forklare de interne prosessene i samfunnet som avgjør utfallet i beslutningsprosesser, samt eksterne elementer som påvirker statens handlingsrom på den internasjonale arenaen. Ettersom det internasjonale systemet påvirker statens utenrikspolitik, vil det være hensiktsmessig å benytte teorier som kan forklare flere nivåer.

Det *internasjonale systemet* påvirker statens handlingsrom. Kenneth Waltz (1964) forklarer dette systemet som «det anarkiske hierarkiet på den internasjonale arenaen». I en internasjonal verden er det, i følge nyrealismen, staters relative makt som bestemmer deres plassering i hierarkiet. Ut ifra dette springer antagelsen om at stater handler på bakgrunn av sin relative makt og sin plassering ettersom dette avgjør deres handlingsrom. Makt kan defineres som statenes evner eller kapabiliteter til å utøve innflytelse over andre. En stats relative makt anses å være dens militære og økonomiske evner jamført med andre stater (Waltz 2014:110). Søken etter makt er altså middelet for å ivareta statens sikkerhet. Fordi stater aldri kan være sikre på de andre statenes egentlige intensjoner, vil statene alltid være i et sikkerhetsdilemma (Morgenthau & Thompson 1985).

Samtidig er det viktig at stater ikke handler over evne, slik at det fører til negative sanksjoner fra andre stater med høyere hierarkisk plassering (Rose 1998). Likevel vil ikke en teori om internasjonal politikk kunne forklare hvordan eller hvor effektivt statene som inngår i systemet, reagerer på mulighetene systemet gir eller hvilke begrensninger det setter (Waltz 1979:71-72). Nettopp dette prøver nyklassisk realisme å redegjøre for.

Rose (1998:146) påpeker at den nyklassiske realismen beholder antakelsen om den anarkiske strukturen i det internasjonale systemet, men vektlegger samtidig flere analytiske nivåer for å bygge bro mellom system og aktør. I tillegg til å se på de eksterne faktorene, slik nyrealistene gjør, blir også de interne faktorene vektlagt ved forklaring av en stats handlinger. Staters utenrikspolitiske atferd er den avhengige variabelen som forklares både gjennom strukturen til det internasjonale systemet av stater, som er den uavhengige variabelen, og gjennom kognitive og innenrikspolitiske trekk, som er mellomliggende variabler (Toje & Kunz 2012:4; Kunz & Salzman 2012). Det er altså en påvirkningskraft mellom flere nivåer som ikke kan vurderes alene. De nyklassiske realistene argumenterer for at ambisjonen og graden av en stats utenrikspolitikk først og fremst er drevet av statens plassering i det internasjonale systemet, og spesielt av dens relative materielle styrkeressurser. Likevel mener de at det ikke er noen umiddelbar sammenheng mellom en stats militære og økonomiske evner, og dens utenrikspolitiske atferd. Adferden følger av valg som blir tatt av statens politiske ledelse og dermed er deres *oppfatning* av den relative makten avgjørende og ikke bare mengden med ressurser og kapasiteter staten sitter med. Det er ikke nødvendigvis slik at denne oppfatningen av relativ makt stemmer med virkeligheten. På samme måte er statens oppfattelse av trusler basert på dens relative makt og militære kapasiteter. Dersom en stat har mindre relativ makt enn tidligere, vil en trussel mot staten kunne virke større enn før. En stat med økende relativ

makt vil dermed kunne styrke sine ambisjoner om utenrikspolitisk aktivitet (Rose 1998:147-150).

1.5 Geopolitikk

Realismetradisjonen kan anses som mangelfull på enkelte punkter. Waltz' strukturteori er basert på økonomisk teori (Waltz 1979). Dette gjør systemteorien svært teoretisk. Det er en grunnleggende antakelse i realismen at stater posisjonerer seg hierarkisk ut ifra sin makt på den internasjonale arenaen. Ettersom statlig plassering er koblet til geografi og det faktum at stater ikke kan flytte på seg, mangler realismen en geografisk dimensjon i systembegrepet. Ved å supplere realismetradisjonen med en geografisk tilnærming, vil dette bedre kunne forklare hvorfor Norge og Danmark endret sin forsvarspolitik etter den kalde krigen, samt hvorfor Danmark var så tidlig ute med endringen til et innsatsforsvar, mens Norge var sent ute.

I følge flere geopolitikere er geografien avgjørende for staters atferd (Mackinder 1904; Spykman 1938). Internasjonal politikk er definert av to faktorer. Den første faktoren omhandler *geografi*. Stater og deres beliggenhet, naturrikdommer, klima og andre naturlige forutsetninger er sentralt for statenes syn på omverdenen og deres sikkerhetspolitiske disposisjon. *Ideer* er den andre faktoren – hvor politikens prosess er definert av menneskelige forestillinger, persepsjoner og perspektiver (Mackinder [1919]1942; Knutsen 2012:251). Geopolitikere er dermed enig med nyklassiske realisters vektlegging av menneskelige oppfatninger som utslagsgivende.

1.6 Allianser

På den internasjonale arenaen finnes det flere måter å øke sin makt på. De mest brukte metodene er opprustning, territorial ekspansjon og allianser (Snyder 1984:461). Ettersom alliansedeltakelse har hatt stor betydning for norsk og dansk forsvarspolitik, er det allianser det vil fokuseres på i denne oppgaven.

I følge Stephen Walt blir alliansedannelser ofte sett på som en reaksjon på trusler og er svært attraktivt for stater som på egenhånd ikke klarer å mobilisere maktmidler for å utligne ytre press (Walt 1987). Lån av makt som avskrekkingsevne blir for mange det beste og kanskje eneste alternativet (Goldstein 1999). Samtidig fører deltakelse i allianser til forpliktelser som kan begrense statens potensielle politiske uavhengighet på grunn av en begrenset handlefrihet. Ved invitasjoner til militære engasjementer må de langsiktige interessevurderingene tas

hensyn til, samtidig som det må vurderes i hvor stor grad dette vil påvirke alliansesamarbeidet. Derfor blir alliansepolitikk i stor grad preget av dilemmaer (Fermann 2013a).

I følge Harald Müller blir Glenn Snyders allianseteori ansett som den mest presise og elegante teorien om sikkerhetssamarbeid innenfor den realistiske tradisjonen (Müller 2002:371)

1.6.1 Sikkerhetsdilemma i alliansepolitikk

Glenn Snyder påpeker i artikkelen *The Security Dilemma in Alliance Politics* at statens sikkerhetsbehov er den avgjørende faktoren for en stats grad av forpliktelse til en allianse. Sikkerhetsbehovet vil også påvirke hvilken tilknytningsstrategi staten vil velge. Denne tilknytningsstrategien blir betegnet som sikkerhetsdilemmaet i alliansepolitikken – et dilemma som har to faser. Den primære fasen inntreffer når en allianse opprettes og den sekundære finner sted etter alliansen er dannet. Det er den sekundære fasen som her vil være i fokus. Ettersom alliansen allerede er dannet, vil fokuset ligge på i hvilken grad en stat skal forplikte seg til sine alliansepartnere. Ved deltakelse i allianser blir statene stilt overfor et sikkerhetsdilemma som kan beskrives som et strategisk valg mellom *samarbeid* eller *unnlatelse*. Samarbeidsstrategien går på ut en sterk generell tilknytning og full støtte til allierte i bestemte situasjoner hvor konflikter oppstår. Unnlatelsesstrategien innebærer derimot en svak grad av tilknytning og forpliktelse til ens allierte. Dette kan bety minimal eller ingen støtte i eventuelle konfliktsituasjoner, ettersom ens allierte kan stille seg tvilende til alliansepartnerens lojalitet overfor alliansen (Snyder 1984:466).

Alliansepolitikken sikkerhetsdilemma er en vurdering av fordeler og ulemper ved et sterkt eller svakt forpliktende alliansesamarbeid. Statens relative avhengighet av alliansen er den bestemmende faktoren for valg av strategi. Desto mer avhengig en stat er av en allianse og desto mindre avhengige de allierte fremstår å være, jo større sannsynlighet er det for at kostnadene for å bli forlatt eller marginalisert vil overgå risikoen ved å bli fanget i en konflikt staten ikke har interesse av å delta i (Snyder 1984:470-472). Snyder påpeker at det er de tre dimensjonene «avhengighet», «forpliktelser» og «interesser» som har størst betydning for staters allianseatferd, noe som skal sees nærmere på i kapittel 4.

1.7 Historisk metode

Ettersom målet med denne oppgaven er å få en forståelse av og innsikt i hva som har skjedd med det norske og danske forsvaret etter den kalde krigen og hvorfor, er den benyttede

metoden i denne oppgaven historisk. I følge Leopold von Ranke er meningen med historiografi å generere pålitelig kunnskap om fortiden, «slik det virkelig skjedde». I dette ligger det en implisitt forståelse om at historiske påstander må begrunnes godt i kilder, og gjerne primære kilder. Endringer i både det norske og danske forsvaret er godt dokumentert, både gjennom primær- og sekundærkilder. Det finnes mye god litteratur hva gjelder både norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde krigen. Historien forteller hva som faktisk har hendt, og viser til faktiske hendelser hvor casene bygges rundt beviser (Moses & Knutsen 2007:117-119). I denne oppgaven skinner den historiske metoden gjennom både i den historiske utviklingen av dansk og norsk forsvar, samt endringene i NATO. Også analysen tar en historisk form.

Opgaven skal sammenligne endringene i det norske og danske forsvaret. I den anledning er det hensiktsmessig å benytte seg av en komparativ metode. Nærmere bestemt John Stuart Mills forskjellsmetode. Forskjellsmetoden sammenligner politiske eller sosiale systemer som har mange fellestrekk. Ved å se nærmere på hvorfor det norske og danske forsvaret har utviklet seg i ulik hastighet og grad, vil man også finne uavhengige forklaringsvariabler som viser forskjell i utviklingen. I denne oppgaven er forklaringsvariablene *geopolitikk*, *alliansemedlemskap*, *statlig lederskap* og *politisk kultur* valgt, da disse kan vise seg å spille inn på utviklingen av norsk og dansk forsvarspolitik.

Historisk komparativ metode er valgt fordi temaet spenner over flere områder. Skriftlige kilder gir bedre oversikt over endringene som har skjedd i det norske og danske forsvaret enn intervju eller kvantitativ undersøkelse. Likevel er det en fallgrube i denne sammenhengen. Oppgaven spør om *hvorfor* og *hva* som kan forklare endringene i adferd. I og med at statlig lederskap går på personlige oppfatninger, samtidig som den nyklassiske realismen og geopolitikk vektlegger persepsjon, ville intervju med politiske beslutningstakere i perioden oppgaven omfavner vært hensiktsmessig. Da dette dessverre ikke lar seg gjøre, vil taler, politiske debatter og stortingsdebatter i etterkant av redegjørelser være det nest beste alternativet. Kilder som er benyttet ut over dette kan klassifiseres som enten primær- eller sekundærkilder, funnet gjennom litteratursøk. Primærkildene er offisielle uttalelser, dokumenter som forsvarsplaner og –meldinger, samt litteratur fra aktuelle stater, organisasjoner eller individer. Alle kildene som er brukt i oppgaven er ugraderte og allment tilgjengelige. Dette har avgrenset tilgangen på informasjon. Den politiske debatten i den utvidede utenriks- og forsvarskomiteé er lukket for allmennheten og referatene er klassifisert informasjon.

Norge og Danmark blir ansett som to åpne stater, hvor det er ganske enkelt å få tilgang til dokumenter som er av betydning for denne oppgaven. De fleste offentlige dokumenter som omhandler sikkerhet og forsvar er tilgjengelige for allmennheten. Sekundærkildene som blir benyttet er hovedsakelig historiske litteraturverker som anses å være objektive i sin fremstilling. Likevel viser Moses og Knutsen (2007:117) at det er viktig å bruke sunn fornuft og skjønn ved bruk av historisk metode for å skille de gode kildene fra de mindre gode. Nøytralitet og upartiskhet er ønskelig, så kilder som er benyttet er lest med et kritisk blikk, uavhengig av hvorvidt forfatteren kan ha hatt en egeninteresse i saken eller ikke.

2 Historisk utvikling

Sett i et utviklingsperspektiv har det militære forsvaret i stor grad vært et uttrykk for en nasjons identitet og kultur. Norge lå under dansk styre i over 400 år, noe som har påvirket landenes politiske kultur i samme retning. Danmark fikk sin endelige form i 1920 etter å ha vært et imperium med hertugdømme, mens Norge ble en selvstendig nasjon i 1905 etter å ha vært underordnet i et unionsforhold med Sverige og tidligere Danmark. Det norske forsvaret fikk derfor en betydelig rolle i skapelsen av den nasjonale identiteten i landet hvor folk og nasjon var ett, og det militære forsvaret skulle sikre landet mot mulige overgrep. I Danmark ble den nasjonale identiteten i større grad knyttet til den danske historien med det danske imperium. Både Norge og Danmark var nøytrale stater frem til Tyskland invaderte begge landene under 2. verdenskrig. Dette førte til at Norge og Danmark var med på å grunnlegge NATO i 1949, en organisasjon som har vist seg å ha stor betydning for landenes forsvar (Heurlin 2007).

2.1 Dansk og norsk forsvarspolitik under den kalde krigen

Geopolitisk ligger både Norge og Danmark strategisk plassert mellom resten av Europa i sørvest og det tidligere Sovjetunionen i øst, et område som raskt kunne bli anspent under den kalde krigen. I denne perioden sørget begge landene for å opprettholde et område med relativt lav spenning. Dette gjorde de gjennom en beroligelsespolitikk overfor Sovjetunionen, blant annet ved å ikke tillate allierte baser, men heller tillate NATO-depoter. Alliert øvings- og treningsvirksomhet ble gjennomført i begge land, hvor Nord-Norge, fjellområdene i Sør-Norge og farvannet omkring Bornholm frembød gunstige øvings- og treningsforhold, samtidig som det intensiverte samarbeidet i alliansen (Børresen et. al., 2004:97; Frantzen et. al., 2008:293). Når det gjaldt kjernefysiske våpen på deres territorium i det som ble ansett som fredstid ble dette også avvist (Heurlin 2007). Danmark ville ikke opplagre atomammunisjon under «de foreliggende omstændigheder» (Frantzen et. al., 2008:292). Også for Norge var lagring av kjernefysisk ammunisjon uaktuelt. Forsvarsminister Johan Jørgen Holst sørget for å innsnevre det hypotetiske handlingsrommet som fantes:

Norge vil i samsvar med internasjonale avtaler ikke utprøve, produsere eller på annet vis anskaffe atomvåpen; atomvåpen vil ikke bli lagret eller utplassert i Norge; norske styrker vil ikke få opplæring i bruk av atomvåpen; Norge vil ikke inngå noen samarbeidsavtale med sikte på overføring av atomvåpen eller informasjon om bruk av atomvåpen; spesiallagre for

atomvåpen vil ikke bli oppført i Norge; norske våpensystemer vil ikke bli sertifisert for bruk av atomvåpen. (Holst 1998:7)

Med sin strategiske plassering førte Norge og Danmark en aktiv invitasjonspolitikk og regulerende alliansetilgang til deres territorium (Børresen et. al., 2004:47). Landene fulgte også relativt like forsvarslinjer hvor forsvaret i begge land bestod av et stort, vernepliktsbasert totalforsvar som var ment for å forsvare nasjonens territorium mot en eventuell invasjon. De væpnede styrkene i begge land var hovedsakelig vernepliktige soldater som etter endt tjeneste sluttet seg til landenes reservestyrker. Landene hadde omtrent like mange aktive soldater under den kalde krigen. Vernepliktige utgjorde omtrent to tredeler av de norske styrkene, mens det danske forsvaret derimot bestod av én tredel vernepliktige. Den danske hæren skulle ha en stående styrke på minst 13.000 mann, med en reservestyrke på 65.000 mann, mens det norske forsvaret hadde en disponibel styrke på nærmere en halv million mann (Frantzen et al., 2008:308ff; Børresen et. al., 2004:46ff). Samtidig hadde også Norge et mye større areal å forsvare, med rundt 324.000 km² og over 25.148 km kystlinje mot Danmarks 43.000 km² og 7314 km kystlinje (Statistisk sentralbyrå 2013). De to landenes geografiske beliggenhet var dog ulik. Norge delte også grense med Sovjetunionen, den største trusselen mot norsk territorium. Det var derfor viktig å ha et sterkt forsvar i nord. Selv om det norske forsvaret var mannsterkt, stod ikke artilleriet i forhold til antall soldater. Det samme gjaldt Danmark. Allerede på 1960-tallet var det ubalanse mellom forsvarsbudsjett og den foreskrevne styrkestrukturen i begge land (Stark 1985:112-113; Thune & Peterson 1985:15). Både det norske og danske forsvaret var avhengige av alliert militær hjelp dersom det skulle bryte ut krig. Forsvaret i begge land var rustet for å kunne holde ut på egen hånd inntil de fikk effektiv hjelp utenifra. Danske og norske myndigheter var sterkt avhengige av NATO og USA (Tamnes & Eriksen 1999, Frantzen et. al. 2008:310).

Både norsk og dansk deltakelse i NATO representerte et brudd med nøytralitetspolitikken landene hadde ført før 2. verdenskrig (Tamnes & Eriksen 1999). Selv om Danmark var et av NATOs grunnleggende medlemmer, kan det argumenteres for at deltakelsen var halvhjertet. For Danmark hadde den gamle nøytralitetspolitikken vært et sikkerhetspolitisk middel for å usynliggjøre seg mot Tyskland. Hovedmotivet for deltakelse i NATO var beskyttelse mot et eventuelt angrep fra Sovjetunionen. For Danmark var det dermed viktig å ikke være provoserende, noe landet hadde en lang tradisjon med i sin utenrikspolitikk gjennom nøytralitet. For å berolige Sovjetunionen førte Danmark en svært restriktiv alliansepolitikk under den kalde krigen (Frantzen et. al., 2008:326; Petersen 2001). Den offisielle NATO-

politikken ble ofte begrenset av hjemlig skepsis eller direkte motstand og var derfor preget av regelmessige spenninger mellom integrasjon og delvis uavhengighet til NATO (Petersen 2001). Forsvarspolitikken var preget av «danmarkisering»: landet slapp billig unna med sitt bidrag til et felles NATO-forsvar, men ville likevel bli beskyttet av forsvarsalliansen gjennom artikkel 5 som sier at et væpnet angrep på et medlemsland blir ansett som et angrep på hele alliansen (DIIS 2005).

Norge kritiserte danskenes «freeriding» og svake alliansesolidaritet. Tidlig under den kalde krigen omtalte norske myndigheter danskenes svake tilknytning som det «danske problemet» (Tamnes 1986:137). Selv førte Norge en mer lojal alliansepolitikk enn Danmark. Det var et gjensidig avhengighetsforhold mellom Norge og resten av NATO på grunn av Norges geografiske plassering med Russland som nabostat. Landet førte en sikkerhetspolitikk overfor Sovjetunionen som kan beskrives som en kombinasjon av avskrekking og beroligelse. Den norske NATO-politikken kan anses som en blanding av invitasjon og integrasjon mot vest, og en politikk for skjerming mot øst (Tamnes 2001:262ff). Norge gikk langt for å opprettholde et godt forhold til NATOs medlemsland, og særlig USA som landets sikkerhetsgarantist, noe invitasjonspolitikken var et godt eksempel på (Tamnes & Eriksen 1999). Forholdet mellom Norge og USA var jevnt over svært godt, og i 1978 uttalte den daværende amerikanske forsvarsministeren at Norge var en av de «mest samarbeidsvillige statene i alliansen» (Tamnes 1997:61). Oppmerksomheten til nordområdene og forsvaret av Norge varierte under hele den kalde krigen, men invitasjonspolitikken bidro til å sette nordproblemene på dagsorden (Børresen et. al., 2004:85). Spesielt Nord-Norge var viktig for etterretningsinformasjon hva gjaldt sovjetiske aktiviteter i det nordlige Sovjet og Barentshavet, noe som var sterkt etterspurt i USA (Riste 2001:224).

Etter Sovjetunionens kollaps ble nordflanken av mange omtalt som 'den glemte flanke'. Norge prøvde i lang tid å overbevise den hjemlige opinionen og sine allierte om at et tilsynelatende svakt Russland ikke kunne bli tatt for gitt (Riste 2001). På grunn av naboskapet til Russland forble Norges forsvarsplaner dimensjonert til å møte en mulig trussel fra øst. Da forsvarskommisjonen av 1990 leverte sin Langtidsmelding om forsvaret, stod de med ett ben i den gamle og ett ben i den nyere tid. Likevel var det ikke før Stortingsmelding nr. 16 (1992-1993) kom at det ble varslet om endringer i sikkerhetspolitikken. Selv om endringene ble varslet, utgjorde ikke dette noen drastisk omlegging av Forsvaret fra den kalde krigens dager.

I 1992 var målene for Det norske forsvaret basert på en forutsetning om at Forsvaret skulle være i stand til å løse sin hovedoppgave som var å yte motstand mot enhver form for angrep, særlig fra øst: «Forsvaret skal bidra til å forebygge krig og derved sikre fred i vår del av verden. Dertil skal forsvaret beskytte handlefriheten overfor press og således være et virkemiddel for å hevde norske rettigheter og interesser.» (St.prp. nr. 1 (1991-1992):9).

Den danske forsvarskommisjonen av 1988 foreslo ingen store endringer i forsvaret i en periode som var svært uoversiktlig (Forsvarskommisjonen 1990). Noen få år etter, i forsvarsavtalen for 1993-1994, ble det konkretisert at det ikke forelå noen direkte invasjonstrussel mot dansk territorium (Forsvarsministeriet 1992:1). Med dette ble det også foreslått noen elementære endringer for det danske forsvaret. Hæren ble skåret ned med 12.000 mann, det ble den danske internasjonale brigade (DIB) opprettet – en brigade på 4500 soldater for deltakelse i internasjonale operasjoner. Med dette var beordringsplikt til militære operasjoner utenfor dansk territorium et faktum (Frantzen et. al., (2008:343). Sett opp mot det norske forsvaret var Danmarks forsvar langt på vei profesjonalisert til deltakelse på den internasjonale arenaen.

2.2 Endringer i NATO etter den kalde krigens slutt

Helt siden grunnleggelsen av NATO den 4. April 1949 har forsvarsalliansen vært den sikkerhetspolitiske bærebjelken for både Norge og Danmark (Forsvarsdepartementet 2011a; Forsvarsministeriet 2013). Med signeringen av Atlanterhavspakten ble grunnlaget for forsvarsalliansen offisielt fastslått. Kollektivt forsvar er kjernen i traktaten og er nedfelt i artikkel 5, som forplikter medlemmene til gjensidig beskyttelse mot ytre fiender (NATO 2014b). Gjennom NATO ble det etablert et felles kommandosystem, felles forsvarsplaner, felles øvelser, samt høy grad av standardisering innenfor enkelte militære områder. Sett med norske øyne var det ingen tvil om at alliansen, og særlig alliansens viktigste medlem, USA, ville komme statene i Vest-Europa til unnsetning. Med andre ord stod USA for både Norges og Danmarks sikkerhet og territorielle integritet (Skogrand 2008:99). Fra 1949 til 1991 var NATOs strategi i all hovedsak preget av forsvar og avskrekking, men med fokus på dialog og avspenning det siste tiåret ettersom spenningen mellom stormaktene avtok (NATO 2014c).

Med endringen i det geopolitiske bildet i det internasjonale systemet, hvor det gikk fra bipolar stabilitet til unipolar usikkerhet etter den kalde krigen, forsvant også det opprinnelige grunnlaget for NATOs eksistens. Det var dermed behov for endringer også innad i NATO dersom alliansen ikke skulle gå til grunne. Med et mer uoversiktlig sikkerhetsbilde på den

internasjonale arenaen forklarte den amerikanske senatoren Richard Lugar at NATO måtte velge mellom å gå «out of area» eller «out of business» (Græger & Haugevik 2009:2). Usikkerheten omhandlet ikke bare NATOs fremtidige rolle, men også at det internasjonale systemet ikke lenger var preget av bipolar maktkamp mellom to supermakter, usikkerhet rundt hvordan Russland som selvstendig stat uten Sovjetunionen ville opptre på den internasjonale arenaen, og hvilke nye trusler verden stod overfor (St.prp. nr 1(1991-92). Tidligere hadde NATO-landene hatt en felles oppgave - å holde Warsawapakten unna. For å holde NATO-landene sammen måtte de konsentrere seg om nye felles oppgaver. Svaret fant de i «out-of-area»-oppdrag (Frantzen et. al., 346).

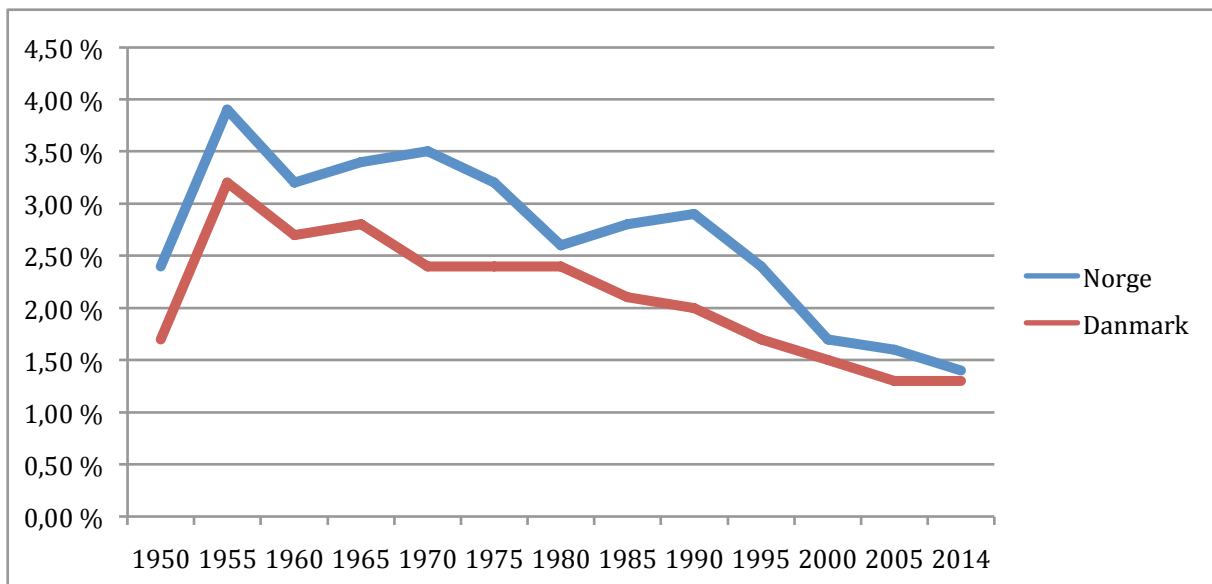
Et vesentlig element i NATO er alliansens strategiske konsept. Konseptet som skisserer alliansens vedvarende formål og dens grunnleggende sikkerhetsoppgaver, måtte tilpasses en ny æra uten Sovjetunionen. I denne perioden skulle det være fokus på samarbeid og sikkerhet, i tillegg til de grunnleggende konseptene avskrekking og forsvar (NATO 2014c). Det strategiske konseptet fra 1991 skilte seg betydelig fra de tidligere strategiske dokumentene. NATOs tilpasning til «det nye Europa» omfattet å transformere og definere alliansens nye rolle og funksjon, utvikle en ny militær styrkestruktur, i tillegg til å revidere den militære kommandostrukturen. Styrkestrukturen ble utvidet med såkalte utrykningsstyrker, styrker for øyeblikkelig utrykning (IRF) og for hurtig utrykning (RRF) (Børresen et. al., 2004:197). De nye elementene ved det strategiske konseptet omhandlet blant annet å følge utviklingen utenfor NATOs tradisjonelle ansvarsområde, blant annet i middelhavsområdene og Midtøsten, slik at eventuelle konflikter her ikke ville få konsekvenser for NATOs medlemsland. Det ble derfor ansett som nødvendig å endre NATOs styrkestruktur, hvor det skulle bli færre og mindre stående styrker, mer tilbaketrukket fra de tidligere grenseområdene. Økt fleksibilitet og mobilitet, samt flernasjonalt skulle være satsingsområdene (St.prp. nr 1(1991-92):13; NATO 2014c). De større statene som USA og Storbritannia gikk i bresjen for å omstrukturere alliansen, med særlig fokus på å gå «out-of-area». Likevel ble det ingen direkte henvisning til NATO-operasjoner utenfor taktatområdet. Dette skjedde først i 1992 da NATO sa seg rede til å støtte fredsbevaring i regi av KSSE og FN, gjennom å benytte alliansens infrastruktur (Børresen et. al., 2004:124).

Etter den kalde krigen dukket det opp nye sikkerhetsutfordringer som omfattet terrorisme, etnisk konflikt, brudd på menneskerettigheter, politisk og økonomisk ustabilitet og spredning av masseødeleggelsesvåpen. 1999, året for NATOs 50-årsjubileum ble et nytt strategisk konsept vedtatt. Dette baserte seg på en bred definisjon av sikkerhet som også så viktigheten

av de politiske, økonomiske, sosiale og miljømessige faktorene ut over forsvarsdimensjonen. Konseptet erklærte at alliansens grunnleggende oppgaver fremdeles var sikkerhet, avskrekking og forsvar samt konsultasjon for videre tilpasning på den globale arenaen. Den største endringen med det nye strategiske konseptet omhandlet at målsettingen med å opprettholde strategisk balanse i Europa utgikk som kjernefunksjon, men samarbeid med partnerland og krisehåndtering fikk en sentral plass (NATO 2014c).

Trusselen med terrorisme og masseødeleggelsesvåpen kom til uttrykk gjennom terroraksjonene i september 2001, og fikk store følger for NATO-samarbeidet. Alliansen gjennomgikk store interne reformer for å tilpasse militære styrkestrukturer og utruste medlemsstatene for nye oppgaver på den internasjonale arenaen. Samtidig ble det viktigere for organisasjonen å utvikle flere og dypere politiske forbindelser i en stadig mer utfordrende verden (NATO 2014c.). Det har blitt nevnt at NATOs oppgaver ikke var tydelige nok og dermed var i ferd med å bli overbelastet det første tiåret i det nye århundre (Østerud & Toje 2013). Et revidert strategisk konsept som ble offentliggjort på toppmøtet i Lisboa i november 2010 reflekterte et endret sikkerhetsmiljø og en transformert allianse. I dag teller NATOs kjerneoppgaver tre og dreier seg om kollektivt forsvar, krisehåndtering og sikkerhet gjennom samarbeid (NATO2014c).

Under den kalde krigen hadde NATO en uttalt målsetting om at medlemslandene skulle bruke minst 3% av landenes bruttonasjonalprodukt (BNP) på forsvar. Siden 2. verdenskrig var det en reell økning av de fleste medlemslandenes forsvarsbudsjetter. Etter 1990 har denne utviklingen vært tilnærmet flat eller nedadgående (Johansen & Værholm 2010:3). Både norsk og danske forsvarsandel av statsbudsjettet har sunket betydelig, noe som skyldes at norsk og dansk statsbudsjett har hatt en kraftigere realvekst og forsvaret har ikke fått sin del av kaken. Etter den kalde krigen ble målsettingen om forsvarsmidler justert til 2%, noe kun et fåtall av medlemslandene har oppfylt (Johansen & Værholm 2010:18). Figuren under viser Norges og Danmarks prosentandel av BNP på forsvar. Kurven i begge land er sterkt nedgående. Forsvarsbudsjettene har ikke økt i takt med statsbudsjettene.

Figur 2.1: Bruk av BNP på forsvar i Norge og Danmark³.

2.3 Norsk og dansk deltakelse i internasjonale operasjoner

På 90-tallet deltok både norske og danske styrker i en rekke internasjonale operasjoner. Det startet med den irakiske invasjonen av Kuwait i august 1990, i tillegg til krigene på Balkan i 1991. I den USA-ledede 'coalition of the willing' *Operation Desert Storm* stilte danskene med korvetten *Olfert Fischer* samt materiell til det NATO-allierte Tyrkia. Dette var første gang Danmark sendte væpnede styrker «out-of-area» utenfor FNs fredsbevarende mandat. Norge sendte kystvaktskipet *KV Andenes* etter anmodning fra Danmark (Frantzen et. al., 2008:334; Børresen et. al., 2004:190)

Fra 1992 gjorde danske styrkeenheter seg svært synlige i Bosnia og Kroatia gjennom sine styrkebidrag til *United Nations Protection Force* (UNPROFOR) i regi av FN. Gjennom en nordisk bataljon (NORDBAT II) stilte Danmark med 10 stridsvogner som skulle bli delaktige i «Operasjon Bøllebank». Under beskyttelse av en svensk observasjonspost som ble beskyttet av serbiske styrker, avfyrt kampvognene 72 skudd og drepte 150 personer (Frantzen, et al., 2008:332ff; Christensen & Iversen 2014:260ff; Forsvaret 2014a; Rasmussen 1993:6-7).

Norske myndigheter valgte å sende støtteavdelinger, samt humanitær og økonomisk bistand. For dette fikk de kritikk fra både Danmark og USA, som ønsket styrkebidrag. Til gjengjeld

³ Tall for forsvarsutgifter er hentet fra the Stockholm International Peace Research Institute (SPIRI) den 18.05.2015 fra http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database.

sendte Norge større styrkebidrag med et konfliktforebyggende mandat til det mer fredelige Makedonia i 1992 (Børresen et. al., 2004:190-195; Bjørge 2014:25).

Da UNPROFOR ble erstattet av den NATO-ledede *Implementation Force* (IFOR) i 1995, var det første gang NATO utplasserte bakkestyrker utenfor sitt område (Børresen et. al., 2004:209). IFOR ble senere til *Stabilisation Force* (SFOR) i 1996, og med denne overgangen fant også en viktig endring i det norske styrkebidraget sted. Norske myndigheter bestemte seg for å sende en mekanisert infanteribataljon og et kompani fra Telemarksbataljon. For første gang ble en avdeling fra Hærens IRF-styrke engasjert i utenlandsoppdrag (Forsvaret udatert (1)).

24. mars 1999 gikk NATO for første gang til aksjon uten FN-mandat. Det som hadde vært væpnede opprør i Kosovo, hadde utviklet seg til å bli en blodig borgerkrig. *Operation Allied Force* var en flernasjonalt styrke ledet av NATO-alliansen, hvor norske F-16-fly ble brukt i kamper utenfor Norges grenser for første gang siden andre verdenskrig (Forsvaret udatert (2)). Styrkebidragene fra Norge og Danmark var svært like, med fire F-16-jagerfly, i tillegg til reservefly. Det norske bidraget ble likevel ansett som mangelfullt, da de ikke kunne involveres i luft-til-bakke-roller og risikoen for personellet var dermed begrenset (Peterson & Saxi 2013:771; Børresen et. al., 2004:223-225). Til tross for dette, viste norske styrker seg mer synlige i den NATO-ledede *Kosovo Force* (KFOR), hvor blant annet spesialsoldater fra Hærens Jegerkommando, samt soldater fra Telemark bataljonen ble satt inn (Forsvaret udatert (3)).

I den amerikanskledede invasjonen, *Operation Enduring Freedom* (OEF) i Afghanistan i 2001 deltok Norge og Danmark med seks F-16-jagerfly hver, samt transportfly, helikoptre, bakkestyrker og spesialsoldater (Forsvaret 2014b; Frantzen et. al., 2008:370, Forsvaret 2014c). Den fredsopprettende innsatsen *International Security Assistance Force* (ISAF), en FN-sanksjonert og NATO-ledet styrke ble etablert to måneder senere (Forsvaret udatert(4)). I 2003 ble et norsk kompani fra Telemark Bataljon satt inn for å inngå i den flernasjonale brigaden og i 2004 ble mye av innsatsen konsentrert i Faryab-provinsen i nord (Forsvaret udatert(4)). I perioden frem til 2006 hadde Norge flere og større styrker i Afghanistan enn Danmark (Frantzen et. al., 2008:370; Forsvaret udatert (4)). På grunn av den danske deltakelsen i den amerikanskledede «coalition of the willing» i Irak, var dansk forsvar allerede overbelastet (Frantzen et. al., 2008:370). Norge hadde sendt mindre styrkebidrag til Irak for oppbyggingsformål, men var ikke en del av selve koalisjonsstyrken som deltok i

invasjonen av Irak (Forsvaret udatert (5)). Da Danmark trakk seg ut av Irak i 2007 økte de innsatsen i Afghanistan ytterligere. I den urolige Helmand-provinsen ble nærmere 350 soldater utstasjonert under britisk kommando, mens de reduserte bidraget i det mer fredelige nord (Udenrigsministeriet 2007:11). I det krigsherjede området måtte 15 danske soldater bøte med livet. Norge på sin side avviste NATOs forespørsel om å sende forsterkninger til Sør-Afghanistan (Regjeringen 2006; Andreassen 2006). Derimot sendte de norske styrker som fungerte som en mentor for en afghansk spesialpolitienhet. Nok en gang gjentok historien seg, hvor Danmark deltok i større grad, og i farligere operasjoner, med flere enheter, enn Norge.

I 2011 var situasjonen annerledes. De harde represaliene mot opprørerne mot Muammar Gaddafis mangeårige diktatur i Libya førte til en amerikanskledet operasjon. *Operation Odyssey Dawn* fikk mandat gjennom FNs sikkerhetsråd for å beskytte Libyas befolkning (Forsvaret udatert (6)). Med en reaksjonstid på henholdsvis én og tre dager, ble seks norske og seks danske F-16-jagerfly og om lag 200 norske og danske soldater satt inn i operasjonen (Forsvaret 2011; Forsvarsdepartementet 2011b; Forsvaret udatert (6)). Den 31. mars 2011 ble bidragene videreført til den NATO-ledede *Operation Unified Protector*, også denne med FN-mandat. Operasjonen ble avviklet i oktober 2011. I løpet av den perioden hadde både det norske og danske bidraget vist seg å være profesjonelt og kompetent, noe de høstet internasjonal, og særlig amerikansk, anerkjennelse for (Henriksen 2014:184-185). Norske jagerfly droppet 569 laser- og GPS-styrte bomber i de to operasjonene, mens tallet på danske presisjonsbomber var på hele 923 (Forsvarsministeriet 2015a). I motsetning til tidligere internasjonale oppdrag, hadde ikke norske styrker politiske forbehold med verken «Rules of Engagements» (RoE) eller «caveats», og norske og danske styrker var villige til å fly oppdrag og ta ut mål som få andre ønsket, såkalte «hard targets» (Henriksen 2014; Svarstad 2014:118). For å oppsummere, presenterer figur 2.2 en oversikt over de internasjonale operasjonene Norge og Danmark har deltatt i etter den kalde krigens slutt.

Internasjonale operasjoner Norge og Danmark har deltatt i:				
Navn	Sted	År	Forkortelse	Kommentar
Operation Desert Shield/Operation Desert Storm	Kuwait/Irak	1990-1992	ODS/DS	
United Nations Protection Force	Bosnia & Hercegovina og Kroatia	1992-1996	UNPROFOR	
Implementation Force	Bosnia & Hercegovina og Kroatia	1995-1996	IFOR	
Stabilisation Force	Bosnia & Hercegovina og Kroatia	1996-2006	SFOR	
Operation Allied Force	Jugoslavia	1999	OAF	
Kosovo Force	Kosovo	1999	KFOR	
Operation Enduring Freedom	Afghanistan	2001-2003	OEF	
International Security Assistance Force	Afghanistan	2001-2014	ISAF	
Operation Iraqi Freedom	Irak	2003-2011	OIF	Kun Danmark som deltok i en koalisjon av villige
Operation Odyssey Dawn/Operation Unified Protector	Libya	2011	OOD/OUP	

Figur 2.2: Oversikt over internasjonale operasjoner Norge og Danmark har deltatt i etter den kalde krigen.

Del 2 Analyse

Ytre forklaringsfaktorer i norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde krigen

I følge den nyklassiske realismen ligger den anarkiske strukturen til grunn for hvordan enhver stat handler i det internasjonale systemet, ettersom det ikke er noen overordnet myndighet som regulerer samhandlingen. Statens grunnleggende mål er overlevelse, og statlig sikkerhet er middelet som blir brukt for å nå målet (Waltz 2001:187ff). Sikkerhet er noe som kan oppnås enten gjennom styrke – egen eller alliert – eller ved å utvikle normer og regler for internasjonal atferd (Kjølberg 1998). Under den kalde krigen var det to stormakter som dominerte det internasjonale systemet. En bipolar verdensorden sørget for forutsigbare trusler statene kunne sikre seg mot (Heurlin 2007:59). Med slutten på den kalde krigen endret strukturen seg i det internasjonale systemet og rammene for statenes forsvars- og sikkerhetspolitikk gikk takt med denne endringen. Endringene var dyptgripende og av stor betydning for både Norge og Danmark. Med to tilsynelatende like utgangspunkt kan en spørre seg; hvorfor har landene tilpasset seg de endrede internasjonale omgivelsene så forskjellig?

3 Geopolitikk

Ingen stat kan unnsnippe sin geografi. En umiddelbar innlysende forklaring på Danmark og Norges endrede forsvarspolitikk etter den kalde krigen, var deres geografiske plassering og deres historiske erfaringer med denne beliggenheten (Heurlin 2007:58; Børresen et. al., 2004:119) Geografiske rom og hvem som kontrollerer disse rommene er relevant innenfor geopolitikken (Stokke 1998:22). Geopolitikk omhandler derfor geografisens påvirkningskraft på maktrelasjonene i internasjonal politikk (Knutzen 2014:835).

Slutten på den kalde krigen endret ikke det faktum at Norge fremdeles delte grense med det tidligere Sovjetunionen, nå Russland, en ustabil og uforutsigbar stormakt. De omstridte maritime sonene Norge var i besittelse av, gjorde at Norge fortsatt måtte fokusere på nasjonale spørsmål i en stadig mer globalisert verden. Den danske professoren Bertil Heurlin påpeker at den russiske trusselen mot de skandinaviske landene påvirket graden av villighet til forsvarspolitisk endring (Heurlin 2007:31). Geopolitikere deler denne antakelsen (Mackinder [1919]1949). Da landets geografiske plassering spiller en rolle for deres syn på verden, vil det antas at skepsisen til å endre forsvarspolitikk var større i Norge enn i Danmark ettersom Norge deler grense med Russland, som vist i figur 3.1.

Figur 3.1: Kart over Europa

3.1 Danmarks utvidede sikkerhetsbegrep

Danmark var derimot i en ny situasjon. Som en territoriell småstat, plassert som en propp i Østersjøen, slik man ser på kartet i figur 3.1, var Danmark under den kalde krigen sikret innflytelse på den internasjonale arenaen på grunn av sin geografiske plassering som frontlinjestat. Med Sovjetunionens fall måtte innflytelsen måtte sikres på en annen måte, ettersom landets geografiske plassering ikke var relevant for USA lenger. Tyskland, som tidligere hadde vært Danmarks tradisjonelle sikkerhetspolitiske problem, var ikke lenger å anse som en trussel. Ei heller Sovjetunionen (Heurlin 2007:58-60). Det danske Folketinget vedtok i 1993 en forsvarslov som presiserte at det var ingen direkte militær trussel mot dansk eksistens, integritet og suverenitet (Forsvarskommissionen 1998:107). Dette gjorde det mulig for Danmark å tenke ut over sine nasjonale grenser. Ingen danske politikere, verken deres foreldre eller besteforeldre hadde opplevd en situasjon hvor de var omringet av allierte og vennligsinnede stater (Frantzen et. al., 2008:333). Betydningen av sikkerhetspolitikken som hadde dominert de siste 40 årene var en funksjon av den internasjonale struktur og de motsetninger og maktmidler som preget denne – det man kan kalle den kalde krigens «sikkerhetslogikk» (Kjølberg 1998:6). Den danske sikkerhetspolitikken stod i denne perioden overfor et brudd hvor det nå var behov for en nyorientering av sikkerhets- og forsvarspolitikken.

Heurlin og Jakobsen ser nyorienteringen av det danske forsvaret som en nødvendighet. «Uden trusler mod sikkerheden intet forsvar.» (Heurlin 2004:186). Det var behov for å utvide sikkerhetsbegrepet dersom Det danske forsvaret skulle være av sikkerhetspolitisk betydning for staten (Jakobsen 2006b). Dette ble uttrykt i FK97:

Sikkerhedsordenen er i dag bredere og mere varieret end under den kolde krig. For det første er der blevet plads til og behov for at se militære spørgsmål i en større sammenhæng, herunder i relation til politiske, økonomiske og kulturelle aspekter. For det andet er det en stadig mere udbredt opfattelse, at nye emner som miljødelæggelse, flygtningestrømme og organiseret, grænseoverskridende kriminalitet kan blive sikkerhedsproblemer på linje med de traditionelle militære udfordringer. Begge udviklinger har konsekvenser for forsvarsplanlægningen (Forsvarskommissionen 1998:17).

Statenes grunnleggende mål er å sikre sin eksistens i et anarkisk selvhjelpssystem (Waltz 1979). Det militære forsvaret har i lang tid vært en sikkerhetspolitisk middel for å sikre statlig overlevelse. I de to forsvarskommisjonene av 1988 og 1997 ble den danske sikkerheten avspeilet i det forhold at det fantes et dansk forsvar som hadde som mål å opprettholde landets suverenitet og integritet (Forsvarskommissionen 1990; Forsvarskommissionen 1998).

Endrede trusler førte til et endret sikkerhetsbilde. Det var ikke behov for Danmark å ha et stort stående forsvar som var utdannet til å sikre dansk territorium når truslene var av mer internasjonal karakter (Heurlin 2004:186ff). Samtidig hadde den internasjonale innsatsen betydning for retningen i forsvarets omstillingsprosess. Med en endret og utvidet sikkerhetsdefinisjon var det klart at Det danske forsvarets fremtidige oppgaver lå innenfor rammene av Danmarks samarbeid i NATO, OSSE eller FN (Frantzen et. al., 2008:343). Sikkerhetspolitikk omhandlet nå kunsten å takle internasjonale endringer på en måte som ivaretok nasjonens handlefrihet, som garanterte den territorielle integriteten, bevarte den politiske selvvråderetten og som beskyttet den nasjonal identiteten (Knutsen 2013:159). Den nye forsvarsloven av 1993 definerte det danske forsvarets oppgaver som «(...) kunne bidrage til en løsning af konfliktforebyggende, fredsbevarende, fredsskabende, humanitære og andre lignende oppgaver» (Forsvarskommissionen 1998:108). Som nyklassisk realisme påpeker er sikkerhetsproblemet konstant. Likevel kan det endre karakter, her ved å se det gjennom rammene av et nytt sikkerhetsbilde.

Ettersom Danmark utvidet definisjonen av sikkerhet, var det naturlig at det kom en medfølgende reaksjon på denne endrede sikkerhetsdefinisjonen. Resultatet var en endret forsvarspolitik. For å kunne kontrollere omgivelsene rundt seg og dermed sikre staten, måtte Danmark gå ut over sine landegrensene for å sikre sin posisjon i det internasjonale samfunnet. Dette gjorde Danmark ved å fokusere på internasjonal innsats av ulik art. På den måten gjorde Danmark seg også interessant på den internasjonale arenaen (Frantzen et. al. 2008:343). Dette ble poengtert i Forsvarskommissionen av 1997(:32) «Efter kommissionens opfattelse bør dansk forsvars fremtidige formål være at bidrage til at fremme fred og sikkerhed (...) til formål at hævde Danmarks suverænitet og sikre landets fortsatte eksistens og integritet (...)» Danmarks utvidede sikkerhetsdefinisjon og geografiske beliggenhet gjorde det mulig for Danmark å være en aktiv deltaker i internasjonale operasjoner utenfor NATOs opprinnelige traktatområde.

Allerede i 1992 påpekte den daværende danske utenriksministeren Uffe Ellemann-Jensen at Danmarks sikkerhet og nærområder stod på spill under krigen i det tidligere Jugoslavia.

Krigen på Balkan er ikke en fjern krig. Det er vores værdier, vores levevis og i sidste instans, vores frihed, der bliver udfordret i det tidligere Jugoslavien. Hvis vi ikke er parate til aktivt at forsvare disse værdier, undergraver vi vores egen sikkerhed i det lange løb. Krig og fred er ikke længere et spørgsmål om at forsvare Danmarks grænser. Stabilitet i Europa skal være beskyttet – og det siger sig selv – så skal gjøre vores del (Ellemann-Jensen 1992).

3.2 Norske tradisjonelle nærområder

Neoklassiske realister antar at stater responderer på usikkerhet i det internasjonale systemet gjennom å søke kontroll og dermed forme det eksterne miljøet (Rose 1998:152). Det var dette Danmark prøvde på da forsvarspolitikken ble endret med et større fokus på oppgaver «out-of-area». Det samme gjorde Norge. Men Norge var mye tregere i sin omstilling.

Til tross for de massive endringene som hadde funnet sted i årene 1989-1991, endret ikke Norge sitt fokus fra invasjonforsvar til å delta i internasjonale operasjoner på samme måte som Danmark. I motsetning til Danmarks forsvarspolitiske mål som omhandlet å løse kriser i andre deler av verden, holdt Norges forsvarspolitiske mål seg til egne nærområder. Dette ble presisert i langtidsplanen i '92 hvor Forsvarets mål ble definert som «forebygging av krig og sikre fred i vår del av verden (...)», samt «beskytte handlefriheten (...) for å hevde norske interesser.» (St.prp. nr. 1 (1991-1992):9).

Norges nærområder omhandlet nordområdene og naboskapet med Russland (St.prp. nr. 1 (1991-1992)). Den geografiske plasseringen gjorde Norge nødt til å forholde seg til et nyetablert Russland – en regional stormakt i form av geografi, folketall og potensial (Reitehaug 2007:50; Mackinder 1904:437). Stortingsmelding nr. 16 (1992-1993) beskrev regjeringens langtidsplan for Det norske forsvaret i perioden 1994-1998 og var den første langtidsplanen etter Sovjetunionens sammenbrudd. Formålet med langtidsplanen var å varsle en overgang til ny forsvarsstruktur, basert på en innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1990 (FK90) og Forsvarssjefens militærfaglige studie, Forsvarsstudien 1991 (FS91). Argumentene for endring var: «Forsvaret står overfor en omstillingsprosess som vil avklare både roller og oppgaver, og den virksomhet og struktur som understøtter disse. Omstillingsprosessen skal lede til en ny styrkestruktur tilpasset nye internasjonale rammebetingelser og aktuelt budsjettnivå.» (St.meld. nr 16 (1992-1993):7). Selv om overgangen ble varslet og nye internasjonale rammebetingelser ble annonsert, skjedde det svært få endringer i Det norske forsvaret. De forsvarspolitiske målene og Forsvarets oppgaver forble uendret. Det tradisjonelle forsvarskonseptet med et invasjonforsvar bestod i hele perioden frem til årtusenskiftet. Det gamle hovedkonseptet basert på et bipolar sikkerhetsbilde, ble tilsynelatende ansett som det mest formålstjenelige forsvarskonseptet, ettersom det ble beholdt i såpass lang tid. Samtidig fremhevet regjeringen i langtidsplanen for Forsvaret 1999-2002 at «Det foreligger ingen militær trussel mot Norge i dag.» (St.meld. nr. 22 1997-1998:kap 2). Likevel kan det tenkes at endringen i det norske forsvaret drøydde så langt ut i tid

på grunn av «(...) den langsiktige usikkerhet om framtidens sikkerhetspolitiske utvikling i så vel våre nærområder som i Europa som helhet.» (St.meld. nr. 22 1997-1998:kap 1). Ut ifra denne formuleringen kan det tyde på at Russland fremdeles var et usikkerhetsmoment i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. De nye truslene fra øst var ikke militære, men sosiale og økologiske. Med Sovjetunionens fall ble det fryktet et samfunnskollaps i Russland. Fra norsk side var det en redsel for at det kunne oppstå en dyptgripende russisk krise som kunne føre til masseflukt inn på norsk territorium (Børresen et. al., 2004:249). Det ble derfor beholdt store forsvarsstyrker ved grensek kontrollene mellom Norge og Russland. Betydelige mengder radioaktivt avfall og kjernefysisk materiale etter militær og sivil atomvirksomhet på Kolahalvøya, var uforsvarlig lagret i Nordvest-Russland. Dette representerte en risiko for helse og miljøet (Utenriksdepartementet 2015). De geopolitiske utfordringene mot norsk territorium var fremdeles relevante (Mackinder 1904; Knutsen 2012:256-267; Spykman 1938).

Den tidligere danske forsvarsministeren Hans Hækkerup (2002:57) forstod Norges videreføring av invasjonforsvaret, ettersom han mente det var en svært liten forskjell med å ha Russland som nabo istedenfor Sovjetunionen. Sett i et realistisk perspektiv kan det tenkes at Norge valgte å beholde sin forsvarsstruktur for å minske usikkerheten rundt Russlands intensjoner på den internasjonale arenaen. Da stater gjerne viser sin styrke gjennom sin relative makt, kan den norske forsvarspolitikken ha forblitt uendret, da store stående styrker gjerne signaliserer sterke forsvarskrefter (Morgenthau & Thompson 1984; Waltz 2014:110).

Ettersom en stats ressurser er avgjørende for statens sikkerhetspolitiske utsyn, vil norske havområder er en utsatt del av norsk territorium (Mackinder 1904:422). Norge har ikke bare rådet over et langstrakt land, men også store havområder. Med endringene som kom i 1977 og 1980, hvor de økonomiske sonene ble utvidet, rådet Norge over tre økonomiske soner på 200 nautiske mil utenfor fastlandet (Nærings- og fiskeridepartementet 2014). Dette betød at store deler av Forsvaret ble brukt til å forsvare Norges store havområdene, ettersom de daglig ble utfordret av andre nasjoner (Hansen 2013; Børresen et. al. 2004:273). Fiskeri og petroleum har forsynt Norge med store økonomiske gevinster, noe som har ført til at det har vært behov for å opprettholde store forsvarsstyrker for å kunne overvåke og beskytte suvereniteten også til havs.

3.3 Ulike sikkerhetsbegrep

Det endrede geopolitiske bildet endret norsk og dansk sikkerhetsoppfattelse i ulik grad. Heurlin forklarer at ulike sikkerhetsoppfatninger i sikkerhetspolitikk vil frembringe ulike strategier (2004:190). Der Danmark hadde utvidet sin definisjon av sikkerhet, beholdt Norge i lang tid den tradisjonelle sikkerhetsdefinisjonen, hvor hovedmålet for Forsvaret var «å bidra til en stabil og fredelig utvikling, beskytte vår nasjonale handlefrihet, og ivareta våre rettigheter og interesser.» (St.meld. nr. 22 (1997-1998):kap 1). De ulike strategiene til Norge og Danmark kan forklares med bakgrunn i maktbegrepet. Danmark gikk ut over sine landegrenser for å ivareta statens sikkerhet gjennom å kontrollere det eksterne miljøet på best mulig måte. Norge holdt fast ved den tradisjonelle militærmakten for å garantere statlig sikkerhet (Rose 1998:152; Waltz 2014:110). På en annen side kan det tenkes at Norges geografiske beliggenhet spilte en rolle for hvorfor Norge beholdt et tradisjonelt sikkerhetsbegrep. Med en geopolitisk tilnærming er det rimelig å anta at det var viktig for Norge å beholde sine militære kapabiliteter som et virkemiddel for å kontrollere sitt geografiske rom, på grunn av naboskapet med Russland (Stokke 1998:22). Dette fordi den russiske trusselen mot Norge syntes å være større enn den russiske trusselen mot Danmark. Dette på bakgrunn av landenes geografiske beliggenhet, som vist i figur 3.1 På den måten kunne landet tilsynelatende garantere norske rettigheter og interesser, ettersom den relative makten kunne virke avskrekkende mot en eventuell fiendtlig nabostat.

3.4 Norges utvidede nærområder

Dersom geografisk plassering er forklaringen på hvorfor Norge og Danmark endret sin forsvarspolitik etter den kalde krigen slik Heurlin (2007:31) viser til, hvordan forklares da den forsvarspolitiske endringen som skjedde i Norge etter det nye millenniet?

I følge Børresen, Gjeseth og Tamnes (2004:119-164) ble Russlandsdimensjonen tillagt mindre vekt på 2000-tallet enn tidligere. Landet virket mer stabilt enn før, både med to demokratiske valg gjennomført, Vladimir Putin som et tilsynelatende stabilt statsoverhode, samt en redusert russisk militær kapasitet. Selv om det russiske forsvaret ble sulteføret på 90-tallet, overtok landet militært materiell fra Sovjetunionen. Men moderniseringen og oppgraderingen av den russiske våpenparken var svært begrenset og hang dermed igjen i den kalde krigen (Andresen & Bukkvoll 2008:61). I Forsvarsstudien 2000 ble det påpekt at «Fremtidige konflikter i våre nærområder forutsettes å bli mer begrenset mht så vel styrkeinnsats som geografisk omfang.» (Forsvarssjefen 2000:7). Ettersom det var vanskelig å tenke seg at Russland i løpet av de neste 10-15 årene ville ha tilstrekkelig militær kapasitet til

å gjennomføre et konvensjonelt angrep på Norge, ble det staket ut en ny kurs for Det norske forsvaret. Fokuset lå nå på et langt mer uforutsigbart og sammensatt trusselbilde enn tidligere (Børresen et al 2004:122-123, Forsvarssjefen 2000).

Samtidig opplevde Norge det samme som Danmark hadde opplevd ti år tidligere. Konfrontert med faren for å bli marginalisert slik Snyder (1984) påpeker, og bli «den glemte flanken» i NATO, måtte norske myndigheter tenke nytt. Resultatet ble å styrke alliansesolidariteten som ligger til grunn for NATO, gjennom norsk deltakelse i operasjoner i NATO-regi (Kjølborg & Rønnefeldt 2014:237).

I 2001 startet for alvor endringene i Det norske forsvaret som ble annonsert ti år tidligere. Dette skulle være begynnelsen på en bedre balanse mellom Forsvarets oppgaver, struktur og ressursnivå, en følge av at det ble poengtert at «Forsvaret er i en dyp strukturell krise.»(St.prp. nr. 45 (2000-2001):11). I praksis betød dette at det ble gjort en effektivisering av strukturen ved å legge ned og redusere deler av Forsvarets virksomheter. I forlengelsen av dette ble langtidsplanen for perioden 2005-2008 presentert. I denne planen ble ambisjonen om et invasjonforsvar fjernet, men det var fortsatt det nasjonalt rettede terskelforsvaret som skulle være i fokus. Dette var en nedskalert versjon av invasjonforsvaret på grunn av en nedjustert trussel mot norsk territorium i forhold til tidligere. Truslene mot nasjonen var mer usynlige enn de tidligere har vært. Oppgaver som skulle løses i samarbeid med allierte ble sidestilt med de nasjonale oppgavene (St.prp. 42 (2003-2004)). Hva angikk styrkestrukturen i denne perioden, gikk endringene i stor grad ut på større satsing på felleskapasiteter samt fortsatt reduksjon av Forsvaret i form av kvantitet, som ble kompensert med økt kvalitet (Salthammer 2007). Styrkereduksjonen gjennom denne perioden hadde til gjengjeld et økt fokus på profesjonalisering, og Det norske forsvaret var ikke lenger et forsvar for nasjonsbygging, slik det tidligere hadde vært (Heier 2014:227; Ulriksen 2002).

Gjennom langtidsplanene for Det norske forsvaret etter 2000-tallet, ble det konkretisert at nye sikkerhetsutfordringer var mer fremtredende enn tidligere. De geopolitiske utviklingstrekkene omhandlet i større grad «andre deler av verden» i motsetning til tidligere «vår del av verden» (St.prp. nr. 1 (1991-1992); St.prp. nr. 42 (2003-2004); St.prp. nr. 48 (2007-2008); Prop. 72 S (2011-2012)). Som hos Danmark, ble det norske sikkerhetsbegrepet utvidet på bakgrunn av at farene for kjerneverdier som søkes sikret mot, var blitt mange flere og mye mer mangfoldige. Med et moderne forsvar som skulle endres i takt med de forsvarspolitiske målene, ble det ansett som sikkerhetspolitisk viktig at Norge viste sin styrke på den

internasjonale arenaen, gjennom mer aktiv deltakelse i internasjonale operasjoner. Dette var nå mulig fordi de største truslene mot Norge ikke lå i umiddelbar nærhet til norsk territorium, samt at forholdet mellom Norge og Russland var basert på samarbeid (St.prp. nr. 48 (2007-2008); Prop. 72 S (2011-2012)). Likevel prøvde Norge å finne en balanse mellom «ute» og «hjemme», noe som kom til syne gjennom Stoltenberg II-regjeringens *nærområdeinitiativ*. Initiativet var et forsøk på å sette sikkerhetspolitiske utfordringer innenfor alliansens geografiske områder på agendaen. Dette viste at selv om det ble poengtert at Norge ikke stod overfor noen eksistensiell trussel, hadde fortsatt ikke de klassiske, territorielle sikkerhetsutfordringene mistet sin relevans (Kjølberg & Rønnefeldt 2014:239).

Det kan med god grunn tenkes at Norges aktive deltakelse i *Operation Unified Protector* i 2011 var på bakgrunn av et endret strategisk klima. En globalisert utvikling har i økende grad gitt de skandinaviske landene et større nærområde enn tidligere. Geopolitikere understreker betydningen av teknologi (Mackinder 1904:434; Knutsen 2014:854). Ny teknologi og moderne kommunikasjonsmidler har gjort verden mindre enn aldri før. Nasjonalstaters «nærområde» har utviklet seg i takt med globaliseringen, og dermed utvidet seg kraftig. Hendelser langt borte kan ha stor påvirkning på både norsk og dansk sikkerhet, noe som blir poengtert av Faremo: «Norsk sikkerhet er mer enn noen gang knyttet til internasjonal sikkerhet. Med nærområdeinitiativet signaliserte NATO økt oppmerksomhet mot utfordringene i alle NATOs nærområder (...). NATO har ikke globalt ansvar, men utfordringene er i økende grad globale» (Faremo 2011a). Dette var også ensbetydende med at Norges nærområder var større i utstrekning enn tidligere og at hendelser uten norsk tilknytning, kunne påvirke norsk sikkerhet i større grad. Dermed kan det tenkes at geopolitikk spiller en rolle for endringen av forsvarspolitikken i Norge og Danmark.

Heurlin (2007:155) påpeker samtidig at eksistensen av internasjonale organisasjoner gir Norge og Danmark et helt annet handlingsrom enn hva landene ville hatt i et geopolitisk spill mellom stater i et utelukkende anarkisk system. Sannsynligheten for russisk bruk av militær makt på norsk eller dansk jord var tilsynelatende så liten, nærmest ikke-eksisterende, så lenge NATO var av betydning for USA, ettersom dette ville utløst en artikkel-5 reaksjon. Dette vil altså si at et alliansemedlemskap i NATO har vært av stor betydning for Norge og Danmark, noe som kan være med på å forklare hvorfor statene har endret sin forsvarspolitik etter den kalde krigen.

4 Alliansemedlemskap

I likhet med Heurlin (2007) påpeker Glenn Snyder (1997) at alliansemedlemskap påvirker statens sikkerhet. Dimensjonene «avhengighet», «forpliktelser» og «interesser» blir av Snyder trukket frem som betydningsfulle for allianseatferd. Med denne inndelingen skal det undersøkes om svaret på problemstillingen «*Hvorfor endret Norge og Danmark forsvarspolitikken etter den kalde krigen og hva kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene?*» ligger i landenes alliansemedlemskap.

I Forsvarskommisjonen av 1990 viser Forsvarsdepartementet til en anarkisk struktur i det internasjonale systemet ettersom «Det eksisterer fortsatt ingen genuin internasjonal autoritet, med ett sett av felles regler og normer som alle land følger.» (Forsvarsdepartementet 1992:1). Følgene av mangel på en internasjonal autoritet kan være usikkerhet, noe som igjen har ført til at stater har prøvd å redusere denne usikkerheten blant annet gjennom forsøk på å etablere felles regler og normer. I lys av dette har stater søkt gjensidig samarbeid innenfor ulike rammer, og i ulike internasjonale organisasjoner. NATO har for Danmark og Norge vært en slik organisasjon (Forsvarsministeriet 2013; Forsvarsdepartementet 2011a).

Det er mange ulike typer allianser, hvor man har alt fra tosidige sikkerhetsavtaler til store militære allianser som NATO som omfatter 28 medlemsstater (NATO 2014a). Allianser kan være usymmetriske hva gjelder forpliktelsene mellom alliansepartnere gjennom blant annet selvpålagte restriksjoner og nasjonale begrensninger, noe Norge og Danmark har vært kjent med både under den kalde krigen og i internasjonale operasjoner. Partene i NATO er i teorien gjensidig og likeverdig forpliktet til å komme til unnsetning dersom en medlemsstat skulle bli angrepet (Fermann 2013a:61). Ut over dette varierer statenes handlinger og opptreden innad i alliansen. Dette er på bakgrunn av felles og konkurrerende interesser, en form for forhandlinger. Utfallet av disse forhandlingene avgjøres av partenes forhandlingsmakt, som utledes av tre faktorer; de alliertes avhengighet av alliansen, interesser i saken det forhandles om, og til slutt deres forpliktelse til alliansen (Snyder 1997). Ulik grad av avhengighet, forpliktelser og ulike interesser kan være med på å forklare hvorfor norsk og dansk forsvarspolitikken endret seg i ulik hastighet og grad etter den kalde krigen.

Under den kalde krigen var Norge og Danmark de fremste motstanderne av et NATO-engasjement utenfor alliansens traktatområde, altså «out-of-area». Et utvidet engasjement kunne føre til at den militære støtten til nordområdene ble mindre og NATO kunne tape sin

nordatlantiske profil (Børresen et. al., 2004:187). Motstanden mot NATO-engasjementer utenfor alliansens traktatområde var i stor grad basert på egeninteresser, ettersom begge landene var høyst avhengige av alliert hjelp dersom de skulle bli angrepet (St.meld. nr. 16 (1992-1993):117; Tamnes & Eriksen 1999; Frantzen et. al. 2008:310). Med *Forsvarskommisjonen av 1990* og *Forsvarskommissionen av 1988* som fastslo at NATO ville forbli bærebjelken i norsk og dansk sikkerhetspolitikk, var det nødvendig at statene tilpasset seg NATOs nye strategiske konsept som ble vedtatt på toppmøtet i Roma i november 1991 (Forsvarsdepartementet 1992; Forsvarskommissionen 1999:45). Både Danmark og Norge var positive til det nye strategiske konseptet, men responderte på svært ulike måter. Norge og Danmark økte begge innsatsen i NATO. Men i ulik grad og på ulike tidspunkt.

4.1 Forpliktelser

Etter den kalde krigen er forpliktelsene i NATO mindre basert på de eksplisitte forpliktelsene i artikkel 5. Det dreier seg i større grad om de uttalte forpliktelsene som går på moral, solidaritet og politiske hensyn som oppstår etter en avtale er vedtatt. Mer enn aldri før gjelder det å anerkjenne forpliktelsene som kommer med NATOs strategiske konsept og utvidede oppgaver, og samtidig være et aktivt alliansemedlem (Snyder 1997:168-169).

Forpliktelser blir, av Snyder (1997:168), definert som «et sett verdier som påvirker en til å handle på bestemte måter, foretrekke et alternativ over et annet eller som plikt til å oppfylle et løfte». Likevel kan forpliktelser til allianser variere. Derfor er forpliktelse et spørsmål om i hvilken *grad* man forplikter seg til alliansen. Desto sterkere man er forpliktet til alliansen, jo mindre troverdig blir trusler om å tilbakeholde støtte eller å forlate alliansen. Det vil si at sterk forpliktelse til alliansen kan svekke statens forhandlingsmakt. Dersom en stat velger å ikke overholde sine forpliktelser, vil dette være med å påvirke statens prestisje og rykte innad i alliansen (Snyder 1997:168-169).

Tradisjonelt har artikkel 5 i Atlanterhavspakten understreket graden av forpliktelse som eksisterer i den tidligere forsvarsalliansen. Artikkel 5 erklærer at «The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all (...).» (The North Atlantic Treaty 1949). De andre medlemsstatene er dermed forpliktet til å komme en angrepet stat til unnsetning. NATO har i perioden etter den kalde krigen utvidet sine kjerneoppgaver til å omhandle aktiviteter langt utenfor alliansens opprinnelige geografiske område, noe som må ses i lys av den endrede strukturen på den

internasjonale arenaen. Sikkerhetsutfordringene har en mer global karakter enn tidligere. Dette har ført til et større fokus på «out-of-area»-operasjoner i NATO (NATO udatert)

4.1.1 Aktiv dansk forsvarspolitik: «Hvor er fronten?»

Under den kalde krigen opererte Danmark med både samarbeidende og unnlattende strategier i NATO for å unngå det Snyder kaller for marginalisering og fangenskap (Snyder 1984:466-468). Samtidig måtte Danmark forholde seg til Sovjetunionen og finne en balanse mellom avskrekking og ikke-provokasjon, noe som ga Danmark en nølende karakter (Petersen 2001:276). Dette endret seg umiddelbart etter Den kalde krigen. Allerede i 1992 startet Danmark overgangen fra et invasjonforsvar til et innsatsforsvar med fokus på deltakelse i internasjonale operasjoner ettersom trusselen fra øst var borte (Forsvarsministeriet 1992). Etableringen av den Danske Internasjonale Brigade (DIB), som ville være tilgjengelig som en hurtigstyrke for NATO, viste Danmarks endringsvilje til å tilpasse seg NATOs endringer og til deltakelse i internasjonale operasjoner (Christensen & Iversen 2014:283).

Dansk deltakelse i *Operation Desert Storm* og UNPROFOR endret den internasjonale oppfattelsen av Danmark som en fredelig stat basert på fotnoter. Gjennom deltakelsen i de internasjonale operasjonene på 90-tallet og utover på 2000-tallet, viste Danmark en støtte til alliansen de ikke hadde vist tidligere. Geopolitikere vil forklare denne aktive politikken med begrunnelse i at landet stod uten trusler mot eget territorium. I følge Glenn Snyder (1984:466-468) er et slikt strategisk valg positivt for Danmark i alliansesammenheng, da økt allianseinnsettelse vil kunne føre til en betydelig redusert risiko for å bli dolket i ryggen av sine allierte. Heurlin (2007:48ff) påpeker at Danmark har oppfylt sine forpliktelser i NATO ved å ta på seg byrder i internasjonale operasjoner. Landet frykter verken fangenskap eller marginalisering, da de internasjonale operasjonene Danmark har deltatt i ikke vedrører danske vitale interesser, samt at det ikke er noen konvensjonell trussel mot dansk territorium (Snyder 1984).

4.1.2 Norsk bidrag kun for synlighetens skyld

Norge valgte å tilpasse seg det nye NATO på en annen måte enn Danmark. Tidligere hadde norsk deltakelse i fredsbevarende operasjoner vært motivert av en idealistisk tradisjon, og troen på å kunne bidra til å skape en fredeligere og mer rettferdig verden. Med endringen fra fredsbevarende til fredsopprettende- og fredsstøttende operasjoner, ble også andre motiver viktige for norsk deltakelse. I et sikkerhetsperspektiv var det viktig at også småstaten Norge

fulgte hovedtendensen i alliansen om å gå «out-of-area». På den måten kunne Norge sikre alliert hjelp dersom det skulle være nødvendig (Børresen et. al. 2004:378).

En rekke stortingsdokumenter påpekte viktigheten av NATO for Norge (Innst. S. nr. 23 (1994-1995); St.meld. nr. 16 (1992-1993); St.prp. nr. 1 (1991-1992); St.prp. nr. 48 (2007-2008); Prop. 72 S (2011-2012); St.prp. nr. 45 (2000-2001)). Forsvarsdepartementet anbefalte at «Norge bør fortsatt legge vekt på aktiv medvirkning både i NATO og i FNs fredsbevarende operasjoner og operasjoner med adgang til bruk av makt (...)». Departementet presiserte at «Deltakelse i regulære fredsopprettende operasjoner bør først og fremst konsentreres om bidrag med støttefunksjoner» (Innst. S. nr. 23 (1994-1995)). Å vise tilstedeværelse i NATO-operasjoner uten å delta i selve krigshandlingene var i lang tid trenden i norsk deltakelse. Gjennom denne tilstedeværelsen med støttefunksjoner i internasjonale operasjoner, viste Norge forpliktelse til NATO, men norsk deltakelse var mindre aktiv enn den danske.

Ved å være en forholdsvis lojal bidragsyter har Norge unngått de negative sidene ved et alliansesamarbeid (Kjølberg & Nyhamar 2011:16). Snyder (1984:467-468) påpeker at marginalisering og fangenskap er to negative sider stater kan støte på ved deltakelse i allianser. Med Norges beliggenhet svært nærme Russland, som figur 3.1 viser, har frykt for marginalisering vært et faktum, ettersom USA og NATO har hatt en synkende interesse for nordområdene etter den kalde krigens slutt (Heurlin 2007:9). Samtidig kan en økt forpliktelse til alliansen føre til at allierte tar større sjanser, hvilket kan medføre at øvrige medlemsland blir fanget i en konflikt de ikke ønsker (Snyder 1984:467-468). Med Norges nasjonale restriksjoner som blant annet «Rules of Engagements» og «caveats» har staten tilsynelatende hatt mer kontroll over sine internasjonale styrkebidrag og gjort sitt ytterste for å unngå fangenskap, men likevel ivaretatt den nasjonale interessen (Svarstad 2014:113-114). I NATOs operasjoner i Afghanistan stilte Norge med F-16-kampfly, hvor deltakelsen i *OEF* var en respons fra Bondevik II-regjeringen om å utvise alliansesolidaritet gjennom militær støtte (Heier 2006:220-224; Frost-Nielsen 2011:360). I 2006 besluttet Soltenberg II-regjeringen å delta med F-16-kampfly under den forutsetning at deltakelsen skulle være underlagt *ISAF* og ikke den mer offensivt orienterte *OEF* (Frost-Nielsen 2013:302). Konsekvensene av et nei fra regjeringen om deltakelse kunne ha ført til et negativt omdømme blant viktige allierte. Ettersom unnlattelsesstrategien fører til en redusert risiko for fangenskap, men samtidig også en økt risiko for marginalisering ettersom statens lojalitet til alliansen kan betviles, var de norske begrensningene var dermed en fin balansegang mellom samarbeid og unnlattelse (Svarstad 2014:117; Snyder 1984:466-468).

I følge Kjølberg & Nyhamar (2011:16) er det symbolske bidraget i internasjonale operasjoner nok til å slippe negativ oppmerksomhet. Likevel er det ikke lenger tilstrekkelig for småstater å kun bidra med ressurser. For å få økt innflytelse av sitt engasjement, er det nødvendig for både småstatene og operasjonen å nå sine mål. I antiregimeoperasjoner, slik *Operation Unified Protector* i Libya var, er oppgavene ofte av samme karakter som i den konflikten en småstat eventuelt forbereder seg på i forsvaret av sitt territorium. Ettersom kampfly er en relevant ressurs for småstater i påvirkningen av et regime, kunne Norge bruke sine operasjonskonsepter i en moderne høyintensitetsstrid. Ettersom deres kapasiteter passet til en operasjon som *OUP*, var det enklere for Norge å bære større deler av byrdene i Libya, noe som også viste Norges forpliktelse til NATO (Kgl.res. av 23. Mars 2011).

Likevel påpeker tidligere flaggkommandør Jacob Børresen (2008) at deltakelse i internasjonale operasjoner på ingen måte kan betraktes som et sikkerhetspolitisk innskudd Norge har trekkrettigheter på i en situasjon hvor landet selv trenger militær hjelp. Dette tilsier at Norge har vært avhengig av å opprettholde en nasjonal forsvarsterskel med en viss stridsevne og utholdenhet. Dette kan være en grunn til at Norge valgte å gå over fra et invasjonforsvar til et terskelforsvar i første omgang, i og med at forholdet mellom Norge og Russland var basert på usikkerhet. Likevel forklarer ikke allianseforpliktelsene til NATO hvorfor Norge var så sent ute med å endre sin forsvarspolitik.

Andel av BNP brukt på forsvar har tradisjonelt vært knyttet til landenes forpliktelser til forsvarsalliansen. Som vist i Figur 2.1 på side 22, har både norsk og dansk andel av BNP brukt på forsvar sunket etter den kalde krigen.

4.1.3 Fredsdividende og kutt i forsvarsbudsjettene

Etter den kalde krigen har det vært en europeisk trend å kutte i forsvarsbudsjettene, noe som ikke bare påvirket den enkelte stat, men også allianseforsvaret gjennom NATO. Både Norge og Danmark har påtatt seg pliktoppfyllende og aktive roller når det kommer til NATO, men ingen av landene har levd opp til målsettingen om at minst 2% av medlemslandenes BNP skulle benyttes til forsvarsformål etter den kalde krigen (NATO 2015; Johansen & Værholm 2010:18). Johansen & Værholm (2010:8-20) mener fredsdividenden er en årsak til dette, altså sammenhengen mellom det reduserte trusselnivået og de relative reduksjonene i forsvarsutgiftene. Å opprettholde denne målsettingen om andel av BNP anses likevel som en del av forpliktelsene overfor NATO. Den økonomiske krisen som startet i 2008 har rammet de europeiske landene hardt, noe som også har gjort byrdefordelingsdebatten høyst aktuell

(Bø 2014). Ettersom dette naturligvis vil innvirke på landenes evner til å håndtere artikkel 5, vil dette igjen kunne slå tilbake på norsk og dansk sikkerhet (Faremo 2011a). I og med at USA står for hele over en firedel av NATOs budsjett bare i direkte bidrag, hvor indirekte bidrag gjennom deltakelse i NATO-ledede operasjoner og oppdrag ikke er en del av dette, viser hvor avhengige mindre stater er av NATO og ikke minst USA (Morgan 2011).

Forpliktelser til NATO kan forklare hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken etter den kalde krigen. Likevel forklarer ikke dette hvorfor Norge tilpasset seg det nye NATO om lag ti år etter Danmark.

4.2 Avhengighet

Dansk og norsk allianseavhengighet har tilsynelatende hatt stor betydning for landenes endrede forsvarspolitikken etter den kalde krigen. Allianseavhengighet kan variere i *grad* av avhengighet. Vanligvis innebærer dette en avhengighet av en dominerende part i alliansen, som i NATO-sammenheng er USA (Snyder 1997:167-168). Norge og Danmark var, som småstater, helt avhengig av NATO under den kalde krigen dersom et angrep på deres territorium skulle inntreffe. NATO-avhengigheten vises fremdeles tydelig gjennom stadig poengtering at NATO er hjørnesteinen både i dansk og norsk sikkerhetspolitikk (Forsvarsdepartementet 2011a; Forsvarsministeriet 2013). Derfor er det av betydning at Norge og Danmark bidrar i oppgavene NATO tar på seg. Dette være seg for å sikre organisasjonens videre eksistens som sikkerhetsgarantist, samt sikring av innflytelse og posisjon innad i NATO. Å sikre sin posisjon og renommé i NATO er viktig for at statene skal få gjennomslag – eller i det minste gehør, for sine sikkerhetsbaserte interesser og behov (Ulriksen 2002:229ff). Dette er viktig ettersom NATOs eksistens trykker dansk og norsk sikkerhet. Det er derfor av betydning at Danmark og Norge har bidratt til utøvelse av de oppgavene NATO har påtatt seg, enten det er oppgaver out-of-area, NATO-øvelser, innkjøp av relevante kapabiliteter eller lignende.

Professor og politiker Janne Haaland Matlary viser til en stor del av den sikkerhetspolitiske litteraturen, hvor allianseavhengighet er forklaringsfaktor til småstaters bidrag i internasjonale operasjoner. Dette kan sees i lys av Snyders alliansedilemma som omhandler at medlemmene frykter marginalisering innad i alliansen (Snyder 1984; Matlary 2014:69). Å bidra på en måte som blir sett på som nyttig med amerikanske øyne er derfor viktig for småstatene (Kjølberg & Nyhamar 2011).

4.2.1 Ulike tolkninger av en ny verdensorden

I følge Jens Ringsmose (2009) var det USA som forårsaket Danmarks sikkerhetspolitiske reorientering på 1990-tallet, og ikke bare det endrede sikkerhetsklimaet, ettersom småstaters militære makt har liten eller ingen påvirkning på det ytre trusselbildet. Det var press fra Washington om å endre de danske væpnede styrkene slik at de skulle være hensiktsmessige for amerikanske styrker. Om denne logikken synes å stemme og dette er årsaken til Danmarks raske omlegging til et innsatsforsvar, kommer Thukydidens påstand til sin rett; «Den sterke gjør som han makter, den svake lider det han må.» (Thukydidens 1972:406). Dette gir også et godt bilde av Danmarks NATO-avhengighet. Avhengighet vil påvirke forholdet innad i alliansen, hvor de minst avhengige statene i større grad kan benytte seg av makt for å endre alliansevilkårene (Snyder 1997:167-168). Samtidig påpeker Heurlin (2003:194-195) at det unipolare systemet satte helt nye vilkår til statene. Det var supermakten som satte den internasjonale dagsorden, hvilket gjorde at de andre statene måtte forholde seg til USA. Det var ikke lenger mulighet for «free-riding». Her var det kun «hard work» som gjaldt (Heurlin 2004:199). Statene som aksepterte denne nye verdensorden, ville bli belønnet. Statene som ikke aksepterte denne verdensorden, kunne frykte straff gjennom marginalisering eller isolasjon. Danmark aksepterte denne nye verdensordenen og tok sin del av byrden. Under den kalde krigen hadde byrdedelingsdebatten hovedsakelig basert seg på målestokken «forsvarsutgifter i prosent av BNP», hvor Danmark var blant de gjerrigste i alliansen (Ringsmose 2007:18-19, Johansen & Værholm 2010). De siste drøye 25 årene har debattene vært preget av blant annet risikodeling og under de nåværende omstendigheter har det utvilsomt vært evnen og viljen til å stille med styrker i internasjonale stabilitets- og krisestyringsoperasjoner som har spilt den største rollen i byrdedelingssammenheng (Ringsmose 2007:18-19). Et hovedmål for både norsk og dansk sikkerhetspolitikk etter 1990 har vært å unngå internasjonal og regional marginalisering gjennom å satse på en aktiv politikk i NATO i ulik grad (Heier 2006; Heurlin 2007:142).

Tilsynelatende tok det lenger tid for Norge å anerkjenne den nye verdensordenen. Norge var vel så avhengig av alliansen som Danmark, men valgte å være litt mer avventende i å omlegge Forsvaret til et innsatsforsvar (Faremo 2011a). I følge Ståle Ulriksen (2002:240) førte Norges nølende posisjon til en sterkt redusert innflytelse i alliansen frem til endringen av det norske forsvarskonseptet. Dette hadde sammenheng med at bidrag økte innflytelsen og at verdiene av de norske bidragene hadde sunket. Det trege norske mobiliseringsforsvaret hadde liten verdi i NATO.

Frem til 2011 med *Operation Odyssey Dawn* og *Operation Unified Protector* i Libya hadde likevel Norge, likt som Danmark, deltatt i alle NATO-operasjoner «out-of-area» med ulik kraft og ulike bidrag (Matlary 2014:67; Forsvaret 2014a). Norge valgte å ta en del av byrden, selv om de ikke nødvendigvis stilte i de mest krevende konfliktområdene. For å kunne bidra i NATO-sammenheng var det vært helt nødvendig for Det norske forsvaret å endres til et mer mobilt og fleksibelt forsvar. I en innstilling fra forsvarskomiteen om omlegging av Forsvaret ble tilpasningen til NATO understreket:

For det første må Forsvarets struktur gjennomgå betydelige og til dels kostnadskrevende tilpasninger på lang sikt. Ikke minst gjelder dette behovet for å tilpasse våre militære styrker til de krav alliansen vil stille, og dermed sikre at det norske forsvaret fortsatt skal kunne inngå som en relevant del av NATOs militære kapabiliteter (Innst. S. nr. 342 (2000-2001):61).

Det norske Forsvaret hadde i flere sammenhenger fått kritikk for deres passive innsats i ulike internasjonale operasjoner. Med NATOs operasjon på Balkan i 1999 slet Forsvaret med å sette opp den styrken de selv hadde meldt inn som bidrag til KFOR. Da styrken nådde frem etter tre måneder, skal general Sir Michael Jackson, sjefen for KFOR-styrkene ha sagt: «What took you so long? Have you been walking?» (Devold 2004). Det var behov for en endring og den politiske ledelsen i Norge anerkjente behovet for at Norge trengte flere deployerbare styrker med kortere responstid (Pharo 2000:7). General og tidligere forsvarssjef Sverre Diesen var en pådriverne for at de norske styrkene måtte henge med i tiden og en av forklaringene for dette var Norges absolutte behov for alliansetilhørighet (Diesen 2000:87). Også Erik Bøifots funn i sin masteroppgave om begrunnelse for deltakelse i ISAF, er knyttet til allianseavhengighet. Bøifot underbygger norske bidrag i ISAF ut ifra en «resiprositetstankegang»: Norge bidro i Afghanistan motivert av en solidaritet i NATO som skulle gjøre det enklere for alliansen å engasjere seg i nordområdene dersom det skulle være nødvendig (Bøiflot 2007).

4.2.2 Tilbake i NATOs innerste sirkel

Tidligere forsvarsminister Grete Faremo uttalte i sin tale ved et sikkerhetspolitisk seminar i 2011 at vektleggingen av Forsvaret i kombinasjon med allierte ressurser var vesentlig for å sikre Norges territorielle suverenitet, noe som «(...) representerer en terskel med tilstrekkelig kriseforebyggende og avskrekkende effekt. Vi må derfor aktivt underbygge NATOs troverdighet. Dette gjør vi gjennom å bidra i NATOs samlede aktiviteter, kommando- og styrkestrukturer» (Faremo 2011a).

Faremo påpekte at Norges bidrag til NATO var svært viktig, både for NATOs troverdighet, men også for Norges sikkerhet. Ved nettopp å bidra og dermed ta en del av byrdene, vil en småstat, som Norge og Danmark, kunne opparbeide seg innflytelse og en høyere posisjon innad i alliansen, noe som igjen vil kunne føre til større anerkjennelse og gjennomslag for ønskede prioriteringer. Tidligere hadde det norske bidraget vært minimalt. I følge Kjølberg og Nyhamar (2011:16) kan et slikt bidrag fungere i en periode for å vise synlighet eller være rent symbolsk. Dersom en småstat ønsker politisk uttelling for sin innsats, må innsatsen fremstå som et vellykket bidrag til at operasjonen når sitt mål. I Libya var dette å styrte Gaddafi-regimet og beskytte sivile. Både Norge og Danmarks engasjement var i den sammenheng vellykket. Dette hadde stor betydning for landenes posisjon i NATO.

Danmarks tidligere forsvarsminister, Gitte Lillelund Bech, understreket dette i Jyske Vestkysten betydningen av NATO-bidrag etter norsk og dansk deltakelse i Libya 2011:

Jeg er ikke i tvil: Det danske F-16 bidrag har i den grad leveret varen på en måte, som skaper respekt-ikke bare i Danmark, men også uten for vores grænser. Amerikanske repræsentanter roste eksempelvis onsdag den 8. Juni specifikt den danske indtats i Financial Times i forbindelse med NATOs toppmøde. De noterede sig, at Danmark og Norge leverede mer, end man kunne forvente (Lillelund Bech 2011).

At norske og danske styrker markerte seg og ble lagt merke til av amerikanerne, ble ansett som svært viktig av flere grunner. For det første medførte kampflybidraget en formidabel økning av innflytelse i en internasjonal operasjon (Henriksen 2014:184). For allianseavhengige småstater som Norge og Danmark, er det for det andre viktig å sikre seg de amerikanske sikkerhetsgarantiene i takt med at Forsvaret i begge land blir et stadig mindre og mer kostbart innsatsforsvar (Heier 2012:5). For Norges del, som vekselvis hadde gått fra å være svært anerkjent av USA under den kalde krigen, til å bli mindre anerkjent etter, er det logisk å anta at Norges offensive kampflybidrag i Libya kan tolkes som et forsøk på å igjen komme inn i NATOs innerste sirkel (Matlary 2014:74; Heier 2012). Dette viser både Norges og Danmarks avhengighet til NATO. De har begge tilpasset seg alliansen. Likevel forklarer ikke allianseavhengigheten hvorfor tidspunktene for dansk og norsk forsvarsomstilling varier.

Det sies at bilder sier mer enn tusen ord. Et bilde som kan tenkes å illustrere NATOs anerkjennelse overfor Danmark, og deretter Norge, er hvem som har blitt valgt som generalsekretær de seneste årene. I 2009 inntok den tidligere statsministeren i Danmark, Anders Fogh Rasmussen stillingen som generalsekretær, mens Norges tidligere statsminister, Jens Stoltenberg tok over sjefsstolen i oktober 2014. At Norges svært aktive deltakelse i

Libya-intervensjonen var viktig for Jens Stoltenbergs kandidatur da NATO skulle velge generalsekretær, er ikke å komme unna. Det samme gjaldt den danske deltakelsen i Irak i 2003 før Fogh Rasmussen ble generalsekretær i NATO.

4.3 Interesser

«Interesser» er Snyders tredje aspekt som har betydning for hvordan stater samhandler og opptrer i allianser. Interesser omhandler hva som opptar partenes oppmerksomhet i ulike saker det forhandles om. Innad i allianser har stater interesser som både samsvarer og motstrider de andre medlemmenes interesser. I en militær allianse kan dette være hvordan fordeler og byrder skal fordeles, hvilke størrelser på militære bidrag som skal sendes, hvilke motstandere alliansen skal konsentrere seg om og hvordan midler som skal benyttes for å nå ulike mål. (Snyder 1997).

Statlige interesser kan ses i lys av Forsvarets oppgaver, ettersom Forsvaret skal bidra til å oppfylle statens sikkerhets- og forsvarspolitiske mål (Salthammer 2007:15). I 1988 var Det danske forsvarets hovedoppgaver blant annet å «hævde landets suverenitet i fredstid», og «at sikre nationens fortsatte handlefrihed» i spenningsperioder (Forsvarskommissionen 1990:85-88). Også Det norske forsvarets oppgaver var preget av nasjonale interesser. Forsvaret skulle: «(...) Hevde suverenitet over norsk område og raskt kunne avvise, begrense eller nedkjempe ulike former for krenkelser», samt «Forsterke den stående beredskapen i utsatte områder raskt og med hensiktsmessige midler» (St.prp. nr. 1 (1991-1992):9). Både det norske og danske forsvarskonseptet bestod også av å kunne gi støtte i løsning av krigsoppgaver og fredsbevarende operasjoner i samvirke med allierte, men var i størst grad preget av å sikre nasjonen.

Med globaliseringen og den geopolitiske endringen er verden brakt tettere sammen, og dermed må en stats interesser ses i lys av en utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitisk sammenheng hvor statens interesser ikke kun avgrenses til egeninteresser.

4.3.1 Danske interesser i en globalisert verden, norske interesser i nord

Rett etter murens fall var det både i norsk og dansk interesse å opprettholde NATO som sentral sikkerhetsforankring. Likevel benyttet de seg av ulike strategier for å tilpasse seg «det nye NATO».

En ny verdensorden utgjorde et nytt rammeverk med nye muligheter og begrensninger hvor de enkelte statenes forsvarspolitiske handlingsrom nå var større enn de hadde vært tidligere.

Danmark benyttet seg av disse mulighetene. Offisielle redegjørelser og vurderinger av Danmarks sikkerhetsutfordringer betonet i stor grad de nye globale sikkerhetsutfordringene og at disse ville spille en stadig større politisk rolle (Heurlin 2007:31; Forsvarsministeriet 1992) Det var derfor i dansk interesse å kunne påvirke statlig politikk utenfor deres nærområde, og for å gjøre dette var det behov for et kvalitativt sterkt innsatsforsvar. Den danske Forsvarskommissionen av 1997 avtegnet et bilde av det danske handlingsrom fra perioden 1990 til 1997 hvor en aktiv dansk forsvars- og sikkerhetspolitikk gjennom internasjonale operasjoner hadde vært med på å indirekte trygge dansk sikkerhet (Forsvarskommissionen 1998:20). Dette viser et bilde av at det var i dansk interesse å delta i operasjoner gjennom organisasjoner som NATO, FN og OSSE, hvor dansk sikkerhet lå til grunn for deltakelsen.

I en tale ved et arrangement i Det Udenrigspolitiske Selskap i 2014 presiserte den danske utenriksministeren Martin Lidegaard at den sentrale målsetningen med dansk utenrikspolitikk er helt grunnleggende å fremme danske interesser.

For det første: vores udenrikspolitikk skal fremme en sikker og tryk verden. (...). Et hovedmål for Danmark er at gøre verden sikrere. (...) For det andet: Vores udenrigspolitik skal fremme grundlæggende danske værdier som demokrati, rettigheder og retsorden. (...) For det tredje: Vores udenrikspolitikk skal fremme danske økonomiske interesser i den nye verdensordenen (Martin Lidegaard 2014)

Norske og danske interesser sammenfaller på flere punkter. Lik som Danmark er målet med norsk utenrikspolitikk å ivareta norske interesser. I Stortingsmelding nr. 15 understrekes det at «en interesseorientert utenrikspolitikk er en politikk som systematisk søker å fremme det norske samfunnets velferd, sikkerhet og grunnleggende politiske verdier.» (St.meld. nr. 15 2008-2009:10). Det er både i norsk og dansk sikkerhetspolitisk interesse å opprettholde det transatlantiske interessefellesskapet gjennom NATO. Dette for å beholde alliansens tradisjonelle rolle knyttet til forsvaret av medlemslandene, men også for å bidra til at nasjonale og globale sikkerhetsinteresser utenfor det euroatlantiske område ivaretas (St.meld. nr. 15 2008-2009:11; Forsvarsministeriet 2015b)

Danmark har etter omleggingen av sitt forsvar vist seg som et tilpasningsdyktig og særdeles aktivt medlem i NATO. Etersom det ikke er noen konvensjonell trussel mot dansk territorium, behøver ikke Danmark engste seg for marginalisering i alliansen. Da operasjonene Danmark deltar i ikke vedrører vitale interesser, er det heller ikke nødvendig å bekymre seg for fangenskap (Heurlin 2007:49; Heurlin 2004:262). Likevel må det presiseres

at sterk allianseavhengighet kan føre til økt risiko for å oppleve fangenskap (Snyder 1997). Ettersom Danmark har oppgitt sitt territorial- og mobiliseringsforsvar til fordel for et fokus mot å levere bemannede og utrustede kapasiteter som kan samvirke profesjonelt i internasjonale operasjoner, er de vesentlig avhengige av NATO for å ha et aktivt og fungerende innsatsforsvar. Det vil derfor antas at det er i dansk interesse å bidra i NATOs fellesforsvar både for å kunne opprettholde et velfungerende NATO som sikkerhetspolitisk hjørnestein, men også for å kunne ha innflytelse på de andre medlemsstatene i forhandlinger.

Ettersom de norske interessene i stor grad omhandlet Norges nærområder på 90-tallet, er det vanskelig å skille geopolitikk og allianseinteresser fra hverandre. Under den kalde krigen omhandlet norske interesser sikkerhet med et fokus på nordområdene hvor Sovjetunionen utgjorde trusselen mot norsk suverenitet. Etter Sovjetunionen fall endret dette seg. I denne perioden var det tydelig at Norge hadde motstridende interesser i forhold til de andre medlemsstatene, ettersom Heurlin (2007:9-10) trekker frem at «(...) ingen ville lytte til den norske NATO-ambassadør i NATO-rådet, når han påpekede at Russland fortsatt kunne fungere som en trussel mot alliansen. Demonstrativt kastede man sig over avislæsning.» Først i 1998 ble det konkretisert i langtidsplanen for Det norske forsvaret at det ikke forelå noen militær trussel mot norsk territorium. Med en usikkerhet i den sikkerhetspolitiske utviklingen måtte norsk sikkerhets- og forsvarspolitik ta hensyn til utfordringene som kunne oppstå på sikt, noe som omfattet «spredning av kjernefysiske, biologiske og kjemiske våren, terroranslag, miljøkatastrofer og internasjonale militære kriser og kriger». (St.meld. nr. 22 1997-1998:kap 2). Med endrede sikkerhetspolitiske rammebetingelser, ble også fokuset på og interessen for deltakelse i internasjonale operasjoner større.

4.3.2 Egeninteresser i en global sammenheng

Statens interesser kan ikke kun baseres på egeninteresser i en globalisert verden hvor norsk og dansk samfunn kan bli påvirket av hendelser rundt om i verden. Gjennom ISAF-operasjonen danner Stortingsmelding nr. 15 et bilde av hvordan norsk sikkerhet kan påvirkes av hendelser langt borte. ISAF-operasjonen var NATOs viktigste engasjement, og NATO er ankerfestet som Norge og Danmarks territorielle sikkerhet. Derfor fremstod Afghanistan som en av statenes viktigste sikkerhetspolitiske arenaer. Landets utvikling hadde direkte innvirkning på statene via krigens betydning for NATOs fremtidige utvikling, samt indirekte via utviklingen av radikale islamistiske grupperinger og fremtidig terrorvirksomhet (St.meld. nr. 15 2008-2009:11; Forsvarsministeriet 2015b, Forsvaret 2014d).

Det er altså blitt viktigere å se nasjonale interesser i et større globalt perspektiv. Parallelt øker behovet for å bidra til global sikkerhet og krisehåndtering gjennom internasjonale operasjoner i regi av FN og NATO, da dette er en stor del av dansk og norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. (St.meld. nr. 15 2008-2009, Forsvarsministeriet 2015b). Samtidig må det nevnes at for land som erkjenner en grad av ytre sårbarhet og avhengighet av stormakter vil det kunne oppstå spenninger mellom sikkerhetspolitikken og andre deler av utenrikspolitikken. For Norges tilfelle har spenningsforholdet gått på de to viktigste forankringene av norske interesser: Norges behov for en internasjonal rettsorden og Norges alliansepolitikk og ønske om en troverdig sikkerhetsforankring i NATO og fra USA. I 2003 valgte Norge å sette rettsorden foran det å følge Norges sikkerhetspolitiske hovedallierte, USA, da invasjonen av Irak ikke var hjemlet fra FNs sikkerhetsråd eller i folkeretten for øvrig (Lunde, Thune, Fleicher, Grünfeld & Sending 2008: 204). Det kan dermed antas at den aktive deltakelsen i *Operation Unified Protector* i Libya hvor Norge tøyde FN-mandatet, kan ha vært et forsøk på å komme på godfot med USA igjen (Matlary 2014:74).

Oppsummering: ytre betingelser som forklaringsfaktorer

Som drøftingen over viser, har ytre forklaringer vært viktige betingelser for å forklare hvorfor Danmark og Norge har endret forsvarspolitikken etter den kalde krigen. Et nytt geopolitisk bilde var avgjørende for et endret strategisk konsept i NATO. Det ble antatt at geopolitikk kunne forklare hvorfor både Norge og Danmark endret forsvarspolitikken. Det har også vist seg at geopolitikk forklarer hvorfor Norge var så avventende i omleggingen av Forsvaret. Dette begrunnet i den geografiske nærheten til Russland og usikkerheten denne beliggenheten kan føre med seg. Alliansemedlemskapet i NATO forklarer derimot i mindre grad forskjellene i de norske og danske endringene. Norge og Danmark har hatt enkelte avvikende interesser i NATO på bakgrunn av ulike sikkerhetsbilder. Likevel har både Norge og Danmark vært og fortsatt er sterkt avhengige av NATO og begge land har forpliktet seg til alliansen.

De internasjonale omgivelsene vil være en begrensning på mindre staters utenrikspolitiske handlefrihet, men utenrikspolitisk atferd er ikke fullstendig bestemt av globale omgivelser. De legger føringer – begrensninger og muligheter – som blir oppfattet, følt på, vurdert og tautrukket om i en innenrikspolitisk kontekst, som kan variere fra stat til stat. Nettopp derfor bør ytre forklaringer suppleres med indre, nasjonale forklaringsfaktorer som kan vise hvordan stater omsetter det eksternt politiske handlingsrommet til utenrikspolitiske handlingsvalg (Fermann 2013b:123).

Indre forklaringsfaktorer i norsk og dansk forsvarspolitik etter den kalde krigen

Ettersom interne tilnærminger kan forklare hvorfor stater, med ganske like internasjonale handlingsbetingelser, kan treffe til dels ulike utenrikspolitiske beslutninger, anses de indre forklaringsfaktorene som viktige for å forklare forskjellene i de danske og norske endringene av forsvarspolitikken (Fermann 2013b:123).

5 Lederskap

Militær transformasjon skal være en vedvarende og offensiv prosess. En prosess som utvikler og integrerer nye konsepter og doktriner. En prosess som forbedrer Forsvarets kapasiteter, Forsvarets organisasjon, og Forsvarets evne til å samvirke både nasjonalt og internasjonalt. Det kan bare skje ved at vi endrer vårt tankesett. (Devold 2004).

Tidligere forsvarsminister i Norge, Kristin Krohn Devold uttrykker her verdien av tanker og persepsjon som noe vesentlig ved en forsvarspolitisk endring.

Det er på gruppe- og individnivå at politiske overveielser faktisk gjøres og beslutninger fattes (Allison 1969). Derfor skal det undersøkes hvilken betydning individer har hatt for en endret forsvarspolitikk. Deres oppfatning av trusler og makt vil påvirke beslutningene som tas, i følge både nyklassisk realisme og geopolitiske tilnærminger (Rose 1998:147-150; Knutsen 2014:840). Dette vil igjen kunne gi svar på hvorfor Norge var så sent ute etter Danmark i endringen av sin forsvarspolitikk.

Likevel ligger det utenfor oppgaven å kartlegge hva aktører tenker, da man kan legge til grunn som en betingelse at det er umulig å artikulere tenkning utenfor det språklige rammeverket. Men ved å studere språket der meningene dannes, kan man studere begrepenes innbyrdes forhold, og da hva norske og danske beslutningstakere mener om de ytre rammebetingelsene og hvilke handlingsalternativer som legges til grunn. Ettersom meninger ofte er forutsetninger for handling, dreier tolkning av diskurs seg om forutsetninger for at handlinger skal finne sted (Neumann 2001:18-38).

5.1 Danmark: Fra sikkerhetsimportør til sikkerhetseksportør

Bertil Heurlin og Per Viggo Jakobsen vektlegger Danmarks geopolitiske skifte fra sentrum til periferi etter den kalde krigen som en grunn til endring av forsvarspolitikk (Heurlin 2004:186; Jakobsen 2006b:92). Likevel reflekterte aktivismen og involveringen av danske styrker i fredsoperasjoner utover selvforsvar et brudd med fortiden, og var uventet av både av politikere, utenrikspolitiske embetsmenn og andre kommentatorer. Nødvendige betingelser for militær aktivisme på nasjonalt nivå, både blant den politiske konsensus og den store folkelige oppbakkingen, eksisterte ikke da Danmark sendte tropper og kampvogner til Bosnia i 1992. Disse betingelsene kom gradvis på plass på grunn av en energisk innsats av

utenriksminister Uffe Ellemann-Jensen⁴ fra Venstre og deretter forsvarsminister Hans Hækkerup⁵ fra Sosialdemokratene, da regjeringsmakten skiftet hender. (Jakobsen 2009:16-17). De var begge skamfulle over rollen Danmark hadde tatt som fotnotestat i NATO på 1980-tallet og mente landet burde aktivt fremme internasjonal fred og sikkerhet gjennom internasjonale operasjoner. Hækkerup og Ellemann-Jensen spilte en avgjørende rolle da korvetten *Olfert Ficsher* ble sendt til *Operation Desert Storm* (Hækkerup 2002:97). Det var daværende forsvarssjef, Jørgen Lyng, som foreslo å sende danske kampvogner til Bosnia. Dette ble møtt med stor skepsis i Udenrigsministeriet og blant annet av Norges utenriksminister Thorvald Stoltenberg som på det tidspunkt var FNs fredsmegler i Jugoslavia, samt Gro Harlem Brundtland, Norges statsminister (Ellemann-Jensen 2004; Jakobsen 2009:18). Hækkerup trosset kritikken, og utsendelsen av *Olfert Ficsher* fikk snøballen til å rulle (Jakobsen 2006b:93; Hækkerup 2002:97).

Hækkerup og Ellemann-Jensens ønske om en aktiv utenriks- og forsvarspolitik «out-of-area», reduksjoner styrkestrukturen og opprettelsen av en ekspedisjonær styrke, kan ikke tolkes i annen retning enn at Danmark var gått fra å være en sikkerhetsimportør til en sikkerhetseksportør i NATO. Hækkerup og Ellemann-Jensen startet det som skulle vise seg å bli en voksende konsensus i regjeringen om å bruke danske soldater i internasjonale operasjoner (Petersen 2010).

Ellemann-Jensen forklarer i et videointervju at grunnen til at Danmark kunne føre en aktiv utenrikspolitikk og gå «out-of-area» så raskt etter Sovjetunionens fall, var fordi de var med i et internasjonalt forpliktende samarbeid gjennom NATO og EU. Det hadde vært alt for risikabelt, hadde det ikke vært for en stilletende støtte fra deres allierte (Den kolde krig, udatert). Ettersom handlingsvalgene blir gjort av politiske beslutningstakere, var det deres oppfatning av den relative makten som spilte størst rolle i denne sammenhengen. Ellemann-Jensens uttalelse kan tolkes i den retning at Danmarks sentrale beslutningstakere oppfattet at de hadde styrket sin makt gjennom medlemskapet i NATO (Snyder 1984:461). Dette førte til at de kunne utvide sitt handlingsrom på den internasjonale arenaen ettersom truslene mot dansk territorium var mer utydelige enn før. I følge den nyklassiske realismen vil en stat med økende relativ makt kunne styrke sine ambisjoner om utenrikspolitisk aktivitet, noe som kan tenkes at var tilfellet med Danmark etter jernteppet forsvant. Med stadig anerkjennelse fra

---

⁴ Danmarks utenriksminister fra 1982-1993

⁵ Danmarks forsvarsminister fra 1993-2000

USA for den høye danske profil i internasjonale operasjoner, er det rimelig å anta at sentrale danske politikere har vært pådrivere for den endrede forsvarspolitikken (Ellemann-Jensen 2004:298-305; Hækkerup 2002:98).

5.2 Økt dansk aktivisme

Den tidligere statsministeren fra Venstre, Anders Fogh Rasmussen, som satt fra 2001 til 2009, fortsatte den danske aktivismen etter Ellemann-Jensen og Hækkerup (Petersen 2010). Med Fogh Rasmussen var Det danske forsvaret virkelig «out-of-area», og den danske forsvarspolitikken hadde fått en mer global dimensjon. Under amerikansk kommando fikk regjeringen tilslutning fra Folketingets flertall om å tilby USA fly- og landstyrker til innsettelse i Afghanistan. Afghanistan med Taliban i spissen var en trussel mot internasjonal sikkerhet og der igjen dansk sikkerhet (Ellemann-Jensen 2004:317).

I sin åpningstale til Folketinget i 2002 ga Fogh Rasmussen inntrykk av at også Irak var en direkte trussel mot Danmark og danske byer. «Det er for sent, når først giftgassen *er* spredt over én af vore store byer.» (Fogh Rasmussen 2002). Dette klare og presise utsagnet kan ikke tolkes som annet enn at masseødeleggelsesvåpnene Irak angivelig hadde, var en tydelig trussel mot Danmark, og at det var behov for å handle raskt for å destruere dem. Fogh Rasmussen var tilsynelatende helt overbevist om at Irak hadde masseødeleggelsesvåpen. Det trakk han frem i et pressemøte den 21. mars 2003 om Danmarks deltakelse i krigen i Irak. «Irak har masseødelæggelsesvåben. Det er ikke noget vi blot tror. Det er noget vi ved.» (DN 2004; Friis 2013). Et begrenset flertall fra Folketinget med Fogh Rasmussen i spissen, sendte danske styrker med i invasjonen av Irak (Aarhus Universitet 2012; Frantzen et. al. 2008:365). Det som tidligere hadde omhandlet å promotere «danske verdier» og derigjennom sikre Danmark, var nå i bakgrunnen for en mer snever dagsorden om å støtte USAs utenrikspolitikk (Petersen 2010). Selv om deltakelsen ble begrunnet med idealisme, kan det likevel tolkes som at realisme og nærhet til USA lå vel så mye til grunn, ettersom Fogh Rasmussen stadig vekk påpekte at Danmark, USA og Storbritannia var klare for krig (Rose 1998; Fogh Rasmussen 2002).

Med Gitte Lillelund Bech som forsvarsminister, ble danske F-16-kampfly sendt til Libya i 2011. Beslutningen om utsendelse av militære styrkebidrag ble truffet på bakgrunn av en militær anbefaling fra Forsvaret og en trusselvurdering av innsettelsesområde, utarbeidet av Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) (Forsvarsministeriet 2015c). FE trakk frem at det var behov for å reagere raskt, for at situasjonen ikke skulle komme enda mer ut av kontroll, noe

som i større grad kunne påvirket den internasjonale sikkerheten.

I en kommentar i «Politiken» understreket utenriksminister Lene Espernes at det danske Forsvaret var en sikkerhetsgarantist for deres åpne og frie samfunnsform. «Lovløse tilstander» er truende for det danske samfunn. «I den verden vi lever i nu, er risikoen ved at undlade at engagere sig internasjonalt simpelthen for stor. Der er behov for kollektivt forsvar (...).» (Espernes 2011). Argumentene for at intervensjonen i Libya er et uttrykk for nyklassisk realistisk tankegang kan dermed ses på som et forsøk fra dansk side om å posisjonere seg som en spiller i det internasjonale system, og derigjennom forme miljøet rundt seg. Dette ved å være med å sikre Europa mot en mulig trussel fra Nord-Afrika, samtidig som å signalisere diplomatiske og forsonende verdier gjennom å sikre sivilbefolkningen (Rose 1998:147-150).

5.3 Liten forsvarspolitisk endringsvilje i Norge

I Norge skimtet man ikke like stor forsvarspolitisk endringsvilje blant politikere og sentrale figurer i Forsvaret. Forsvarssjef fra 1989 til 1994 Admiral Torolf Rein var sterkt i mot å endre Forsvaret til «et minimumsforsvar». Han ønsket at Det norske forsvaret skulle beholde sin struktur og sine oppgaver, i en periode hvor blant annet Danmark opprettet en egen brigade for deltakelse utenfor sitt territorium. Dette begrunnet han med situasjonen i Russland, hvor ingen kunne ha noen begrunnet oppfatning om hva som ville skje i landet i løpet av de nærmeste år. Han fryktet ingen invasjon i nord, men avfeide det heller ikke, ettersom han mente at det ville ta mange år å gjenoppbygge et norsk forsvar dersom det først ble rasert (Rein 1992:14). Rein var altså av den oppfatning at en invasjon av norsk territorium var en mulighet.

I en redegjørelse for Stortinget i oktober 1993 uttalte forsvarsminister Johan Jørgen Holst at trusselen mot Norge var usikker: «I dag representerer ikke Russland noen trussel mot vårt land, men usikkerheten skaper latente trusler som vi ikke kan se bort fra.» (Holst 1993).

Både Rein og Holst var dermed av den oppfatning at usikkerheten i nord krevde et forsvar som kunne stå i mot eventuelle territorielle trusler. Under perioden Jørgen Kosmo satt som Forsvarsminister fra 1993 til 1997 skjedde det heller ingen store endringer i Det norske forsvaret. Etter et ministermøte i NATO hadde Kosmo uttrykt stor bekymring for at han ikke hadde klart å få nordområdene opp på dagsordenen igjen (Nordlys 1993:2). I et nyklassisk realisme perspektiv kan uttalelsene fra tidligere forsvarsministre og utenriksministre tolkes som at deres oppfatning av Norges relative makt etter den kalde krigen hadde sunket

betraktelig (Rose 1998). Selv om landet ikke stod ovenfor noen umiddelbar potensiell trussel mot sitt territorium, ble forsvarsstrukturen beholdt, noe som demonstrerer at flere sentrale politiske skikkelser anså den russiske trusselen som aktuell. Om ikke i dag, så kanskje om noen år. Dag Jostein Fjærvoll, forsvarsminister fra 1997 til 1999, sluttet seg til de tidligere forsvarsministrenes ønske om få endringer i den norske forsvarspolitikken og fant det «uaktuelt å vurdere alternative forsvarskonsepter i dagens situasjon» (Fjærvoll 1998). NATOs manglende interesse for nordområdene kan ha svekket politikernes oppfatning om Norges relative makt hva angikk nordområdene (Rose 1998) Dette kan være en grunn til at den norske forsvarspolitikken omhandlet norsk territorium så lenge. En tanke om at dersom nordområdene ikke fikk noen oppmerksomhet i NATO, så måtte Norge prøve å sikre territoriet sitt selv. Denne konsensusen kan forklares i geopolitikken, ettersom persepsjon og perspektiver er en viktig del av geopolittikk (Knutsen 2014:840). Den politiske eliten oppfatter maktrealitetene, som innebærer et samspill av blant annet territorialstater, geografisk beliggenhet og befolkningen. Samtidig understreker geopolitikken at det politiske lederskapets persepsjon alltid er underlagt sin beliggenhet og tid. At norske politiske beslutningstakere anså Russland som en trussel mot sitt territorium, kan ha vært på bakgrunn av at tankeomstillingen fra den kalde krigens epoke var en tidkrevende prosess.

5.4 2000-tallet: Nye trusler og utfordringer i Norge

På 2000-tallet startet likevel de virkelige endringene i den norske forsvarspolitikken. Norsk forsvarspolitik ble mer tilpasset NATOs strategiske konsept. Langtidsplanen for Forsvaret 2002-2005 presiserte et nytt risikobilde basert på mer diffuse potensielle trusler enn før, noe også den forsvarspolitiske ledelsen belyste. Utfordringene var kjennetegnet med glidende overganger mellom det nasjonale og det internasjonale, og ikke-statlige aktører var mer fremtredende enn før (St.prp. nr. 45 (2000-2001):18).

Fra 2000 til 2001 ønsket Bjørn Tore Godal i sin periode som forsvarsminister å flytte fokuset i forsvarspolitikken over fra verneplikt og invasjon til terrorberedskap (Godal 2003; Jenssen & Elvestuen 2001). Godal slo fast at «russerne kommer ikke, annet enn i fredelige hensikter» og «Norge står ikke overfor noen fiendtlig invasjon.» (Godal 2003:58).

Etterretningstjenestens trusselvurderinger pekte også i den retning at Russlands militære kapasitet var så sterkt redusert at det ikke var frykt for russisk invasjon. Forsvarssjef Sigurd Frisvold og forsvarsminister Godal anså de sikkerhetspolitiske utfordringene til Norge som fortsatt eksisterende, de hadde bare endret karakter og var mer sammensatt og mindre

overskuelige enn før (Frisvold 2000; Godal 2003:44; Moen 2001). Nye forsvarspolitiske utfordringer hadde overtatt gårsdagens trusler (Godal 1997:4-7). Terrorangrepene 11. September 2001 viste bildet av de nye, mer usynlige utfordringene i en stadig mer globalisert verden. Det kan tenkes at terrorhandlingene startet en mentalitetsendring i Norge (Godal 2003:57). Med Godal som forsvarsminister startet den virkelige begynnelsen på omleggingen av det norske Forsvaret og en forsvarspolitikk tilpasset nye utfordringer. Nærmere et tiår senere enn danskene.

Sverre Diesen, som satt som forsvarssjef fra 2005 til 2009 var overbevist om at forsvarets rolle var endret og at det norske forsvaret måtte henge med i tiden. Det var behov for et mer frivillig, kapitalintensivt maktinstrument som kunne brukes i høyintensivstrid i motsetning til en total krig (Diesen 2000).

Kristin Krohn Devold, forsvarsminister fra 2001-2005 under Bondevik II-regjeringen fortsatte den forsvarspolitiske endringen med å sende norske styrker «out-of-area» bare en måned etter at hun tok over stillingen som forsvarsminister (Forsvarsdepartementet 2001). «Skal man få en økt reell forsvarsevne, må man kvitte seg med noe mental bagasje fra gårsdagens trusselbilde», uttalte hun i en tale i Oslo Militære Samfund (Devold 2004). Devold var altså av den oppfatning at det gamle trusselbilde måtte vike for de nye utfordringene, noe forsvarspolitikken hun førte gjenspeilet. Med en aktiv forsvarspolitikk utenriks ble «krigsministeren» ansett som ekstremt USA-vennlig. Faktisk så USA-vennlig at de europeiske stormaktene antagelig ikke ville godtatt henne som ny generalsekretær i NATO (Svela 2004; Ulstein 2004). Bildet av Devold som mulig generalsekretær i NATO viser den amerikanske anerkjennelsen av Norges endrede forsvarspolitikk. Samtidig understreker det forholdet mellom USA og Norge som godt. Norges posisjon som attraktiv samarbeidspartner økte statens innflytelse, prestisje og status innad i NATO. Synonymer til makt i en nyklassisk realismetilnærming (Toje & Kunz 2012). I den anledning kan det tenkes at norsk deltakelse i Libya 2011 var på bakgrunn av å sikre sin innflytelse og dermed makt.

Det sies at det er enklere å gå i andres fotspor enn å trække de selv. At Norge allerede hadde vært «out-of-area» med norske soldater, kan tenkes at det gjorde det enklere å sende kampfly for første gang uten nasjonale restriksjoner til Libya. Forsvarsminister Grete Faremo forklarte i et innlegg i Aftenposten at Norge etter omstillingen av Forsvaret var kvalitetsmessig i verdensklasse, med blant annet et modernisert kampflyvåpen og høy internasjonal standard på spesialstyrkene (Faremo 2011b). Norge satset på nisjekapasiteter i et stadig mindre

innsatsforsvar. Dette økte samtidig behovet for amerikanske sikkerhetsgarantier. For allianseavhengige land, som Norge, har nisjekapasiteter vanskelig for å forsvare eget territorium fullt og helt. For å sikre sikkerhetsgarantiene måtte Norge vise seg slagkraftig og villige til å ta sin del av byrden (Heier 2012:5). Faremos fremstilling av Det norske forsvaret i verdensklasse, med moderne og slagkraftige kapasiteter, kan tolkes som en oppfatning av at Norge satt med en god andel relativ makt. Med denne relative makten hadde Det norske forsvaret mulighet til å gjøre seg svært synlig i operasjonene i Libya og dermed posisjonere seg i det internasjonale system, noe Stoltenberg-II regjeringen og Faremo utnyttet (Rose 1998).

Det ble ikke uttalt eksplisitt at urolighetene i Libya i 2011 truet norsk sikkerhet. Her må norsk sikkerhet ses i en global sammenheng. Støre viste til FNs sikkerhetsråds resolusjoner 1970 og 1973 som slår fast at et lands myndigheter har ansvar for å beskytte egen befolkning mot overgrep. Samtidig slår resolusjonene fast at bruk av militær makt mot egen befolkning kan anses som en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet (Støre 2011). Det var dermed mulig å legitimere deltakelsen i *Operation Unified Protector* med bakgrunn i både realistiske sikkerhetsperspektiver. Men også humanistiske perspektiver, noe som var viktig for å sikre legitimitet blant befolkningen.

6 Politisk kultur

Endringer i politisk struktur ligger innenfor rammene av politisk kultur. Kultur er et ganske valgt og flytende begrep. I følge den nyklassiske realismen må sammenhengen mellom politisk utvikling og politisk kultur ses i lys av at samfunnsmedlemmer utvikler en felles identitet som er formet og begrenset av tradisjonene og hendelsene i samfunnet (Rose 1998). Denne identiteten danner grunnlaget for samfunnets politiske kultur som er viktig for myndighetenes legitimering. Et legitimt lederskap kan mobilisere støtte i befolkningen (Foster 1982:561). I et demokratisk samfunn som Danmark og Norge, er politisk støtte betydningsfullt for myndighetenes avgjørelser. Myndighetenes handlinger legitimeres av den politiske kulturen, og politisk utvikling må rettferdiggjøres i forhold til befolkningens felles identitet, verdier og holdninger (Kunz & Saltzman 2012:104-107). Bryter myndighetene med den politiske kulturen i samfunnet, vil det møtes med motstand. Myndighetene vil derimot ha stort spillerom dersom handlinger er i tråd med den politiske kulturen.

Ettersom politiske begivenheter er med på å forme den politiske kulturen, vil de undersøkes nærmere for å se om ulike hendelser i Norge og Danmark kan være med på å forklare hvilke handlinger som blir ansett som legitime av befolkningen. Dette kan igjen forklare hvorfor det har vært avvik i landenes forsvarspolitikk etter den kalde krigen.

6.1 Danmark: Innvandringsdebatt som grobunn for internasjonalt engasjement

På tidlig 90-tallet og hersket sosialliberalismen i Danmark. Poul Nyrup Rasmussen satt som statsminister frem til Anders Fogh-Rasmussen tok over i 2001 med en regjering bestående av Det Konservative Folkeparti og Venstre. Frem til 2001 var Danmark preget av en liberal innvandringspolitikk. Integrasjons- og innvandringsspørsmål var i lang tid en velgermagnet i valgpolitikken (Haugan 2011). Integreringspolitikken i Danmark har vært svært streng. Denne politikken har tilsynelatende ikke fungert optimalt ettersom frafallet i yrkes- og utdanningsliv har vært høyt (Djuve & Kavli 2007). Både kraftig innvandring og lav sysselsetting har ført med seg problemer i form av økonomiske utfordringer på bakgrunn av danske velferdsgoder. Ettersom om lag 15 prosent av innvandrerbefolkningen har havnet utenfor arbeidslivet, mot 4 prosent i resten av den danske befolkningen, har dette ført med seg en kulturdebatt i det danske samfunnet. Danskene har både fryktet, vært skeptiske og svært interesserte i innvandrerbefolkningen, noe som har hatt nær sammenheng med den offentlige debatten (Djuve & Kavli 2007; NRK 2010; Hansen 2008). Det har blitt trukket frem at sosialdemokratiet tapte valget i 2001 fordi politikerne ikke hadde gjort nok for å bedre

integrasjonen av innvandrere (Hafstad 2007:356). Med sin kritiske og offensive holdning til innvandring, samt skjerpede innvandringspolitikk, kan dette være en grunn til at Fogh Rasmussen og VK-regjeringen fikk regjeringsmakten (Det Konservative Folkeparti 2014).

I Folketinget var det en samlet støtte til dansk engasjement i Afghanistan for å bekjempe Al Qaida og Taliban. Også danske medier reflekterte den politiske elitens ønske om deltakelse, noe som ga gjenskinn i den danske befolkningen. Støtten blant opinionen for dansk krigsinnsats i Afghanistan var jevnt over positiv fra tiden da Danmark valgte å bli med i operasjonen (Aagaard 2015, Jakobsen 2014). I følge Jakobsen har hovedmotivet for denne krigsbegeistringen i aller størst grad omhandlet danskenes frykt mot terrorangrep på den danske befolkningen og dansk territorium. Ulf Hedetoft, professor i migrasjonsstudier, mener det er en tydelig sammenheng mellom Danmarks engasjement både i Irak og Afghanistan og den meget stramme innvandringspolitikken som ble ført med VK-regjeringen (Haugan 2011). Samtidig kan det argumenteres for at Muhammed-karikaturene som ble publisert i Jyllands-Posten i 2005 skapte en større frykt for terrorangrep på dansk jord. Sannsynligheten for at det medførte en reservasjon mot innvandrere og en kobling mellom Islam og terrortrusler, var stor (Haugan 2011; Hovland 2012).

Dette kan være en årsak til at Danmark var svært mottakelig for de amerikanske argumentene som omhandlet «krig mot terror» og krig mot de som huset terrorister, noe som ble brukt for å rettferdiggjøre krigen i Afghanistan etter terrorangrepet i 2001. Det ble altså enklere for å legitimere dansk deltakelse i internasjonale operasjoner, selv i operasjoner uten hjemmel i FNs sikkerhetsråd eller i folkeretten for øvrig, slik som i Irak i 2003 (FN 2002). Blant den danske befolkningen var det få som var i opposisjon til beslutningen om deltakelse (Frantzen et. al. 2008:365-367; Damkjær 2004). Oppslutningen i befolkningen om Danmarks engasjement i Afghanistan økte i 2008 etter at Danmark hadde vært i den utsatte Helmand-provinsen. Seniorforsker Mikkel Vedby Rasmussen argumenterer for at dette var på bakgrunn av en klar kommunikasjon fra myndighetene til befolkningen om at de ønsket å bygge opp den afghanske staten så raskt som mulig, og dermed sikre både dansk territorium og resten av det internasjonale samfunnet mot terrorangrep fra blant annet Al Qaida (Rasmussen 2011:75-84).

Ettersom Fogh Rasmussen og VK-regjeringen ikke møtte stor motstand blant opinionen på bakgrunn av engasjementet i Irak og Afghanistan, vil dette kunne tolkes som at handlingene var i tråd med den rådende politiske kulturen i Danmark på 2000-tallet. Kunz & Saltzman

(2012:105) forklarer at politisk mobilisering ikke nødvendigvis betyr *materiell* støtte for en type politikk, det handler like mye om felles overbevisning om at politikken som utføres er den best egnede. Etter over 10 år med en aktiv forsvarspolitik på den internasjonale arenaen hadde den danske kulturen tilsynelatende endret seg i retning av en mer positiv holdning til operasjoner utenlands. Hækkerup (2002:97) forklarer at endringsprosessen med danske holdninger til bruk av militær makt startet allerede under Golfkrigen. Kjølberg og Nyhamar presiserer at enkelte småstaters endrede forsvarsstruktur i større grad er tilpasset deltakelse i internasjonale operasjoner. Dette har ført med seg en endring i opinionens holdning til internasjonale engasjementer i en mer positiv retning (Kjølberg & Nyhamar 2011:10). Dette kan, i likhet med reaksjonene på «innvandringsproblematikken» i Danmark være tilfellet til at opinionen har vært relativt positive til internasjonale operasjoner.

Blant danske velgere var det et klart flertall for militæroperasjonen i Libya. En majoritet av de spurte mente det var riktig å sende danske kampfly, og enkelte mente også at Danmark burde delta med bakkestyrker (NTB 2011). Overraskende nok var også flertallet av den norske befolkningen positive til det norske bidraget i operasjonen (Torgersen 2011). Det kan antas at et stadig mindre og mer slagkraftig forsvar tilpasset internasjonale operasjoner har påvirket denne holdningsendringen (Kjølberg & Nyhamar 2011:10).

6.2 Norge: Et forsvar for fred og nasjonsbygging

I motsetning til i Danmark var ikke den norske politikken preget av store innvandringspolitiske spørsmål. Ingen valg i Norge har entydig blitt vunnet på innvandring (Haugan 2011). Den norske opinion har tilsynelatende ikke vært like mottakelige for argumentasjonen som har blitt lagt til grunn ved deltakelse i operasjoner «out-of-area» slik som den danske befolkningen har vært, med mindre det har vært begrunnet i FN-mandater. Samtidig har ikke Norges forhold til USA vært så sterkt etter den kalde krigen (Egeberg 2006). Motivet for deltakelse i ulike operasjoner på 90- og 2000-tallet har i større grad vært knyttet til NATO-medlemskap og har vært basert på støttefunksjoner som ikke har deltatt i krigshandlinger (Kjølberg & Nyhamar 2011).

Ståle Ulriksen (2002:267) argumenterer for at den norske forsvarstenkningen er sterkt preget av den norske forsvarstradisjonen. En tradisjon som danner en bestemt forståelse av hva Forsvarets rolle i Norge har vært, er, og bør være. Det norske forsvarets oppgave har tradisjonelt sett vært nasjonsbygging. Militærmakt ble hovedsakelig forankret i FN-tradisjonen dersom det skulle være et middel for å fremme fred og engasjementer utenfor

norsk territorium (Børresen et. al. 2004:231). Å utfordre den norske forsvarstradisjonen ble ansett som å rokke ved selve konstruksjonen av Norge. Samtidig ville Forsvarets innretning, fra å være vokter av landets grenser til et utenrikspolitisk virkemiddel, komme i konflikt med bildet av Norge som fredsmekler, brobygger og forkjemper for demokratiske rettsprinsipper og liberale menneskerettigheter. Det er ikke lett å få bildet av Norge som fredsdue til å henge sammen med bilder hvor profesjonelle soldater løser krevende oppdrag under fjerne himmelstrøk (Larsen 2010:27). Mer aktiv deltakelse i internasjonale operasjoner kan dermed sies å ha vært i strid med den norske forsvarstradisjonen.

Globalt engasjement og misjonerende idealisme er likevel ikke noe nytt i Norge (Toje 2009). Humanitære operasjoner har blitt en stor del av norsk politikk, og engasjementspolitikken har blitt en bærebjelke i norsk utenrikspolitikk. Norge har av nordmenn selv blitt oppfattet som en «humanitær stormakt» og «fredsnasjon» (ref. Egeland og Støre) (Toje 2010:225). Det kan ha gjort det enklere for den norske befolkningen å godta at deres soldater brukes i ulike operasjoner ettersom det har blitt poengtert at «Norge ikke er i krig», men heller i «militære aksjoner», slik Bondevik påstod under krigen i Kosovo (Saxi 2009b). Dersom et folkerettslig grunnlag ligger på bordet, vil det være naturlig å anta at flere i opinionen legitimerer handlingene fra den norske stat. Det er ikke noe som strider mot den norske forsvarstradisjonen. Humanitære oppgaver har vært en del av norsk tradisjon til og med lenge før Fridtjof Nansens tid (Pharo 2005). Det kan dermed tenkes at det spilte en rolle for norske politikeres legitimitet overfor befolkningen at det lå et FN-mandat på bordet da Libya ble intervenert.

6.3 Norge: 569 fredsbomber i *Operation Unified Protector*

Med stadig deltakelse i ulike operasjoner på den internasjonale arenaen utover på 2000-tallet, da gjerne med ulike støttefunksjoner, kan ha vært utløsende for en endring i befolkningens forståelse om Det norske forsvaret som «internasjonal sikkerhetseksportør». Tidligere var selve deltakelsen et mål i seg selv. Gjennom deltakelse viste en småstat solidaritet med bakgrunn i en «resiprositetstankegang». Med stadig mer utfordrende internasjonale operasjoner, har det blitt større krav til å bidra effektivt. Kravene til militære ressurser er også annerledes enn før. Styrkebidragene som var nødvendige i *OUP*, passet Norges militære kapasiteter uten å måtte gjøre radikale endringer (Kjølberg & Nyhamar 2012:31). Selv om Norge kun har bidratt med støttefunksjoner tidligere, har deltakelse vært et faktum. Denne deltakelsen kan ha gjort det enklere for den norske opinionen å anerkjenne at Norge ikke

nødvendigvis kun er en fredsnasjon, men en faktisk aktør på den internasjonale arenaen. Selv om deltakelse kan møte motgang i starten, er det med på å endre holdningene til den norske opinion. Særlig hvis deltakelsen er av betydning (Kjølberg & Nyhamar 2011).

I følge Kjølberg & Nyhamar (2011:31) er det gjerne slik at evne til å vise synlige resultater av innsatsen er et viktig hensyn også på hjemmearenaen. Ofte kan sammenhengen mellom nasjonale verdier og interesser, og deltakelsen i innsatsområdet, være uklar og indirekte. Ved å forankre innsatsen i den hjemlige opinion og det politiske system, økes samtidig viljen til å bære kostnader. Matlary (2014:74-75) påpeker at deltakelsen i *OUP* har en sammenheng med den norske interessen som knyttes til humanitære intervensjoner og ønsket om å understøtte et robust FN-mandat. Før FN-mandatet forelå, var den norske holdningen klart negativ. Da eventuell hjemlig opposisjon var eliminert med FN-mandatet, benyttet regjeringen anledningen til å vedta et bidrag basert på rask og risikovillig militærmakt (RRMM). I følge utenriksminister Støre var militær inngripen i tråd med norsk politikk:

Det forelå en mulighet til å hindre omfattende overgrep mot sivilbefolkningen i Libya gjennom militær inngripen fra det internasjonale samfunnet. Det hadde regionens støtte fra Den arabiske liga og det avgjørende grønne lyset fra FNs sikkerhetsråd. Norge bidro i tråd med en lang linje i norsk utenrikspolitikk om å støtte gjennomføring av vedtak fra Sikkerhetsrådet. (Støre 2012).

Støre legitimerte altså Norges handlinger i Libya med et humanistisk perspektiv – et perspektiv som harmonerte med den rådende kulturen. Dette kan ha gjort det enklere for befolkningen å godta den norske deltakelsen i *OUP*.

Regjeringen fikk både i pose og sekk for sitt bidrag. De fikk anerkjennelse både fra USA, Storbritannia og Frankrike, samtidig som de fikk vist sin evne til å vise synlige resultater av innsatsen – et viktig hensyn på hjemmearenaen (Matlary 2014:74; Kjølberg & Nyhamar 2011).

Oppsummering: indre betingelser som forklaringsfaktorer

Den politiske kulturen har spilt en viktig rolle i hvorfor Norge var så sent ute etter Danmark med omleggingen av forsvarspolitikken. At Hækkerup og Ellemann-Jensen hadde startet omleggingen av forsvarspolitikken i Danmark tidlig på 90-tallet, kan ha gjort det enklere for danskene å fortsette trenden «out-of-area» ettersom det var i tråd med den politiske kulturen. Innvandringsspørsmål og innvandringsfrykt kan samtidig ha ført til at den danske befolkningen har vært mer mottakelige for legitimeringsargumentasjonen som er blitt brukt for deltakelse i «out-of-area»-operasjoner. Dette basert på fremmedfrykt. Den politiske

kulturen i Norge har dreid seg mer om et forsvar for nasjonsbygging og fredsmekling. Ettersom dette ikke henger sammen med aktiv deltakelse i internasjonale operasjoner, kan dette ha vært en grunn til at omleggingen av den norske forsvarspolitikken tok så lang tid sett opp mot den danske.

Del 3 Avslutning

7 Konklusjon

Formålet med denne oppgaven har vært å undersøke hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken etter den kalde krigen, og hva som kunne forklare forskjellene i de norske og danske endringene. Analysen har blitt organisert med en inndeling mellom ytre og indre forklaringsvariabler. Alle fire forklaringsvariabler har vært medvirkende for hvorfor Norge og Danmark har endret forsvarspolitikken. Likevel har enkelte variabler vært viktigere enn andre for å kunne forklare hvorfor Norge var så sent ute etter Danmark med endringen av forsvarspolitikken. Det ble forventet at de ytre forklaringsfaktorene ville forklare hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken, og at indre forklaringsfaktorer ville bidra til å forklare forskjellene i de norske og danske endringene – først og fremst hvorfor Danmark tilpasset seg så raskt, mens det tok lengre tid for Norge.

Geopolittikk har bidratt til å forklare hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken etter den kalde krigen. Uten Sovjetunionen som en mørk skygge fra øst hengende over seg, kunne både Norge og Danmark dimensjonere sitt forsvar mot nye, mer usynlige utfordringer utenfor deres territorium. Samtidig viser det seg at geopolitiske forskjeller har vært av betydning for hvorfor den norske forsvarspolitikken drøydde så lenge med å legge om til det Faremo (2011a) kaller et «alliansetilpasset innsatsforsvar». Forventningene om funn stemmer derfor ikke overens med resultatene. Danmark var preget av få geopolitiske utfordringer i sine nærområder etter den kalde krigen. Et utvidet sikkerhetsbegrep førte til nye forsvarspolitiske oppgaver. De nye truslene mot Danmark lå utenfor dansk territorium. For å sikre staten og sin posisjon i det internasjonale samfunnet, var det nødvendig at Danmark gikk «out-of-area». For Norge forandret det geopolitiske miljøet seg i mindre grad etter den kalde krigen. Sovjetunionen var borte, men Norge grenset fremdeles til Russland. Det var ikke før på 2000-tallet, hvor Russland virket tilsynelatende mer stabilt enn tidligere, at Norge valgte å prioritere forsvarsoppgaver utenfor norsk territorium. Et utvidet sikkerhetsbegrep lå til grunn for de nye forsvarspolitiske oppgavene, om lag ti år senere enn Danmark. Med en geopolitisk tilnærming vil Norges trege forsvarspolitiske endring forklares med bakgrunn i landets geografiske beliggenhet med Russland som et usikkerhetsmoment. Nyklassisk realisme vil forklare dette med statens evne til å vise relativ, avskrekkende makt. Det geopolitiske bildet forklarer i stor grad hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken. Supplert med en geopolitisk tilnærming forklarer det også avvikene mellom norsk og dansk endring i forsvarspolitikken etter den kalde krigen.

Alliansemedlemskapet i NATO ble trukket frem som en mulig forklaringsfaktor på hvorfor både Norge og Danmark endret forsvarspolitik. NATOs nye strategiske konsept i 1991, og et økt fokus på «out-of-area»-operasjoner var avgjørende for endringen av norsk og dansk forsvarspolitik. Likevel forklarer ikke Glenn Snyders begreper «forpliktelser», «avhengighet» og «interesser» hvorfor Norge var sent ute med å endre sin forsvarspolitik. Derfor kommer denne variabelen til kort i å svare på delen av problemstillingen om hva som kan forklare forskjellene i de norske og danske endringene. Aanerud (2012) og Bøifot (2007) har funnet at norsk alliansemedlemskap var avgjørende for Norges deltakelse operasjonene i Afghanistan og Libya. Dette harmonerer med funn gjort i denne oppgaven. Norge er avhengig av NATO. Det samme er Danmark. NATO fikk landene til å gå «out-of-area». Dermed kan man si at alliansemedlemskap forklarer endringen i norsk og dansk forsvarspolitik, men ikke tidspunkt og grad av endring.

Det er ikke geografien eller de ytre betingelsene som tar de politiske beslutningene om å endre forsvarspolitik. Både en geopolitisk tilnærming og et nyklassisk realismeperspektiv vektlegger individenes betydning for politiske prosesser. *Lederskapet* i Norge og Danmark var av forskjellig oppfatning hva gjaldt trusler mot deres territorium. I Norge ble dette forklart med usikkerheten rundt den nære beliggenheten til Russland. Danske beslutningstakere oppfattet et Danmark helt uten trusler mot territoriet, noe som gjorde beslutningen om deltakelse i internasjonale operasjoner enkel. Begynnelsen på forsvarsendringen i Danmark skapte en holdningsendring blant den danske befolkningen, noe som kan ha gjort det enklere å fortsette denne forsvarspolitiske trenden «out-of-area» når Fogh Rasmussen satt som statsminister. Innvandringsproblematikken i Danmark på 90- og 2000-tallet skapte en dansk strid om Islam og større frykt for islamsk terror, noe som kan ha gjort danskene mindre kritiske til internasjonale operasjoner.

Det norske forsvaret ble opprettholdt som et terskelforsvar i lang tid etter den kalde krigens slutt, ettersom Russland ble oppfattet som en trussel mot norsk territorium. Det var liten forsvarspolitisk endringsvilje blant norske lederskikkelser frem til 2000-tallet. Utover på 2000-tallet ble russlandsdimensjonen ansett som lite truende og fokus ble skiftet til mer usynlige trusler, som hadde kommet til syne gjennom blant annet terrorangrepene 11. september 2001. Økende deltakelse i internasjonale operasjoner har ført til økt innflytelse i NATO, et synonym til makt. En stadig mer aktiv norsk forsvarspolitik kan forklares med bakgrunn i nyklassisk realisme. Økt deltakelse «out-of-area» har ført til en holdningsendring blant den norske befolkningen. Den norske *kulturen* som tidligere anså forsvaret som et

virkemiddel for fred og nasjonsbygging har endret seg i takt med engasjementer i stadig flere internasjonale operasjoner. Politiske ledere har begrunnet mye av norsk deltakelse med humanitære argumenter, noe som har gått inn hos den norske befolkningen.

Til slutt, for å konkludere, forklarer alle fire variabler hvorfor Norge og Danmark endret forsvarspolitikken etter den kalde krigen. Tre av variablene, geopolittikk, lederskap og politisk kultur, kan forklare forskjellene i de danske og norske endringene, og hvorfor Norge var så sent ute etter Danmark med forsvarsomleggingen. Dette viser at Snyders alliansedilemma er en svak teori når det kommer til å forklare forskjellene mellom norske og danske forsvarspolitiske endringer. Nyklassisk realisme kan forklare betydningen av både indre og ytre forklaringsvariabler, og kan dermed anses som den mest komplette tilnærmingen. NKR mangler en geografisk dimensjon, noe som anses som viktig i denne sammenhengen. Ved å supplere med en geopolitisk tilnærming, vil geopolittikk og nyklassisk realisme utfylle hverandre og bedre kunne forklare hvorfor Norge var så sent ute etter Danmark i omleggingen av sin forsvarspolitikken.

Ettersom denne oppgaven har fokusert på det sikkerhetspolitiske aspektet ved landenes politikk, har EU blitt utelatt i diskusjonen. Det vil imidlertid være interessant for videre forskning å undersøke om EU har hatt noen betydning for landenes endrede forsvarspolitikken, da Danmark er medlem av EU og Norge ikke.

Referanseliste

- Aagaard, C. (2015). *Danmark i krig*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://www.faktalink.dk/titelliste/krigen-i-afghanistan/danmark-i-krig>
- Aanerud, D. (2012). *Norsk deltakelse i Libya – allianseavhengighet eller verdidiplomati?* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo).
- Agger, J. S. & Michelsen, T. E. (2006). How strong was the weakest link? Danish security policy reconsidered. I V. Mastny, S. G. Holtsmark & A. Wenger (red.) *War Plans and Alliances in the Cold War: Threat perceptions in the East and West* (240-265). London/New York: Routledge
- Allison, G. T. (1969). Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis. *The American Political Science Review*. 63(3). 689-718.
- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press
- Andreassen, T. A. (2006, 19.10). Vi sa nei da NATO spurte. *Aftenposten*. Hentet den 17.03.2015 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/Vi-sa-nei-da-NATO-spurte-6414732.html>
- Andresen, R. V. & Bukkvoll, T. (2008). *Russisk våpenutvikling frem mot 2020*. (FFI-rapport 2009). Oslo: Forsvarets forskningsinstitutt
- Barth Eide, E. (2010). *Afghanistan og begrepet krig*. Hentet den 29.04.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/afghanistan_krig/id610526/
- Bjerga, K. I. & Skogrand, K. (2006). Securing small state interest: Norway in NATO. I V. Mastny, S. G. Holtsmark & A. Wenger (red.) *War Plans and Alliances in the Cold War: Threat perceptions in the East and West* (218-239). London/New York: Routledge
- Bjørge, P. (2014). Fra FN til NATO: Norske styrker som eksportvare. *Militære studier* 2014(6). Oslo: Forsvarets stabsskole
- Bø, Ø. (2014). *Europeiske sikkerhetsutfordringer i lys av den økonomiske krisen*. Foredrag av Øystein Bø ved Forsvarets Høgskole 14. januar 2014. Hentet den 17.04.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/europeiske-sikkerhetsutfordringer-i-lys-/id749283/>

- Bøiflot, E. (2007). *Det norske militære engasjementet i Afghanistan – idealisme eller egeninteresse?* (Mastergradsavhandling, Forsvarets høyskole)
- Børresen, J., Gjeseth, G. & Tamnes, R. (2004). *Norsk forsvarshistorie. Allianseforsvar i endring: 1970-2000, Bind 5*. Bergen: Eide Forlag
- Børresen, J. (2008): *NATO og norsk sikkerhet*. Hentet den 29.03.2015 fra <http://www.minervanett.no/nato-og-norsk-sikkerhet/>
- Christensen, J. O. & Iversen, R. H. (2014). *Hæren. 400 års danmarkshistorie*. København: Gads forlag
- Daalder, I. H. & Stavridis, J. G. (2011). Nato's Victory in Libya. *Foreign Affairs*, 91(2). 2-7.
- Damkjær, O. (2004, 14.02). Støtte til Irak-krigen øget. *Berlingske*. Hentet den 28.04.2015 fra <http://www.b.dk/danmark/stoette-til-irak-krigen-oeget>
- Den kolde krig (udatert). [videoklipp]. Hentet den 17.04.2015 fra <http://verdenidanskperspektiv.systime.dk/index.php?id=1132>
- Devold, K. K (2004). *Fra snuoperasjon til transformasjon*. Foredrag av Forsvarsminister Kristin Krohn Devold i Oslo Militære Samfund, 5. Januar 2004. Oslo: Forsvarsdepartementet
- Det Konservative Folkeparti (2014). *Ansvarlighed og konsekvens: En stram og ansvarlig utlændinge- og integrationspolitik*. Hentet den 27.04.2015 fra http://www.konservative.dk/~media/Udlændingepolitisk%20oplæg_endeligt.pdf
- Diesen, S. (2000). Trenger vi en ny strategi? I T. Huitfeldt (red.) *Forsvaret i en ny tid: utgitt i anledning Oslo Militære Samfunds 175-års jubileum 1. mars 2000* (76-91). Oslo: Oslo militære samfund.
- Djuve, A. B. & Kavli, H. C. (2007). *Integrering i Danmark, Sverige og Norge: Felles utfordringer – like løsninger?* København: Nordisk Ministerråd.
- DIIS (2005). *Danmark under den kolde krig: Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991. Bind 4*. København: Dansk Institutt for Internationale Studier
- DN (2004). *Fogh i hardt vær*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://www.dn.no/meninger/kommentarer/2004/04/19/fogh-i-hardt-vaer>
- Egeberg, K (2006). Ber Norge vurdere forholdet til USA. *Dagbladet*. Hentet den 29.04.2015 fra <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/05/24/467099.html>

- Elman, M. F. (1995). The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard. *British Journal of Political Science* 25(2). 171-217.
- Ellemann-Jensen, U. (1992, 09.10). Det urolige Europa. *Weekendavisen*.
- Ellemann-Jensen, U. (2004). *Fodfejl: Da Danmark svigtede under Den Kolde Krig*. København: Gyldendal.
- Espernes, L. (2011) *Forsvar for vores frie og åbne samfundsform*. Hentet den 21.04.2015 fra <http://um.dk/da/om-os/ministrene/tidligere-ministres-taler-og-artikler/lene%20espersens%20artikler/forsvar-for-vores-frie-og-aabne-samfundsform/>
- Faremo, G. (2011a). *Videreføringen av et alliansetilpasset innsatsforsvar – er det basert på forutsetninger som holder?* Innledning ved sikkerhetspolitisk LTP-seminar i regi av IFS 17. oktober 2011. Hentet den 07.04.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/videreforingen-av-et-alliansetilpasset-i/id660736/>
- Faremo, G. (2011b). *Når resultatene teller*. Hentet den 21.04.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/nar-resultatene-teller/id646127/>
- FE (2011). *Situations- og trusselvurdering til brug for beslutningsforslag om et dansk militært bidrag til en international indsats i Libyen*. Forsvarets Efterretningstjeneste. Hentet den 21.04.2015 fra <http://feddis.dk/SiteCollectionDocuments/FE/SituationsOgTrusselsvurderinger/Libyen18032011.pdf>
- Fermann, G. (2013a). Utenrikspolitisk praksis. Handlingsrom, interesser og virkemidler. I G. Fermann (red.) *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering* (47-83) Oslo: Cappelen Damm
- Fermann, G. (2013b) Utenrikspolitisk analyse. Begreper, perspektiver og anvendelser. I G. Fermann (red.) *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering*. (89-130) Oslo: Cappelen Damm
- Fjærvoll, D. J. (1998). *Forsvarets utfordringer inn i 2000*. Foredrag av forsvarsminister Dag Jostein Fjærvoll ved Oslo Militære Samfund 5. januar 1998. Hentet den 20.04.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/forsvarets_utfordringer_inn_i_ar/id262265/
- FN (2002). *United Nations Security Council: Resolution 1441 (2002)*. Hentet den 28.04.2015 fra [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441\(2002\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441(2002))

- Fogh Rasmussen, A. (2002). *Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved Folketingets åbning tirsdag den 1. Oktober 2002*. Hentet den 27.04.2015 fra http://www.stm.dk/_p_7367.html
- Forsvaret (2011). *Danmark er klar med F-16 til Libyen*. Hentet den 17.03.2015 fra <http://www2.forsvaret.dk/nyheder/intops/Pages/DanmarkerklarmedF-16tilLibyen.aspx>
- Forsvaret (2014a). *Internationale operationer*. Hentet den 12.03.2015 fra <http://www2.forsvaret.dk/viden-om/udland/Pages/Operationer2.aspx>
- Forsvaret (2014b). *Enduring Freedom*. Hentet den 17.03.2015 fra <http://www2.forsvaret.dk/viden-om/udland/afghanistan/styrker/EOF/Pages/default.aspx>
- Forsvaret (2014c). *Afghanistan*. Hentet den 17.03.2015 fra <http://forsvaret.no/fakta/aktivitet/internasjonale-operasjoner/Afghanistan>
- Forsvaret (2014d). *Danmarks indsats i Afghanistan*. Hentet den 14.04.2015 fra <http://www2.forsvaret.dk/viden-om/udland/afghanistan/Pages/Welcome.aspx>
- Forsvaret (udatert (1)). *I tjeneste for Norge. Stabilization Force (SFOR)*. Hentet den 16.03.2015 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/stabilization-force-sfor>
- Forsvaret (udatert (2)). *I tjeneste for Norge. Operation Allied Force*. Hentet den 16.03 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/operation-allied-force>
- Forsvaret (udatert (3)). *I tjeneste for Norge. Kosovo Force (KFOR)*. Hentet den 16.03 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/kosovo-force-kfor>
- Forsvaret (udatert (4)). *I tjeneste for Norge. International Security Assistance Force (ISAF)*. Hentet den 17.03.2015 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/international-security-assistance-force-isaf>
- Forsvaret (udatert (5)). *I tjeneste for Norge. Multi-National Force-Iraq (MNF-I)*. Hentet den 17.03.2015 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/multi-national-force-iraq-mnf-i>
- Forsvaret (udatert (6)). *I tjeneste for Norge. Operation Odyssey Dawn*. Hentet den 17.03.2015 fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/operation-odyssey-dawn>
- Forsvarsakademiet (2014). *Peter Viggo Jakobsen: Derfor støtter danskerne Afghanistan-krigen*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://forsvaret.dk/FAK/Nyt%20og%20Presse/Pages/PeterViggoJakobsenDerforstoetterdanskeAfghanistan-krigen.aspx>

Forsvarsdepartementet (1992). *Forsvarskommissionen av 1990*. Oslo: Forsvarsdepartementet

Forsvarsdepartementet (2001). *Pressemelding nr.: 062/2001: Norge tilbyr militære styrker til kampen mot internasjonal terrorisme*. Hentet den 21.04.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/norge_tilbyr_militaere_styrker/id245147/

Forsvarsdepartementet (2011a). *Sterk folkelig støtte til norsk NATO-medlemskap*. Hentet den 13.02.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/sterk-folkelig-stotte-til-norsk-nato-med/id667255/?regj_oss=1

Forsvarsdepartementet (2011b). *Norge støtter FN-vedtak om Libya*. Hentet den 17.03.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/norge-stotter-fn-vedtak-om-libya/id636205/>

Forsvarsdepartementet (2014). *Tale om overrekkelse av rammeskriv til forsvarssjefen – ber om fagmilitært råd*. Hentet den 17.02.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/Tale-om-overrekkelse-av-rammeskriv-til-forsvarssjefen---ber-om-fagmilitart-rad/id2005205/>

Forsvarskommissionen (1990). *Forsvaret i 90'erne. Beretning fra Forsvarskommissionen af 1988*. København: Schultz Grafiske

Forsvarskommissionen (1998). *Fremtidens forsvar*. København: Forsvarsministeriet

Forsvarsministeriet (1992). *Aftale om forsvarets ordning 1993-1994*. København: Forsvarsministeriet

Forsvarsministeriet (2013). *NATO – hjørnesteinen i dansk sikkerhed*. Hentet den 13.02.2015 fra <http://www.fmn.dk/temaer/nato/hjoernestenen/Pages/NATOhjoernestenenidansksikkerhed.aspx>

Forsvarsministeriet (2015a). *Tidligere danske indsatser: Libyen (OUP)*. Hentet den 17.03.2015 fra <http://www.fmn.dk/videnom/Pages/IndsatseniLibyen.aspx>

Forsvarsministeriet (2015b). *Danske visioner for NATO*. Hentet den 14.04.2015 fra <http://www.fmn.dk/temaer/nato/danskevisioner/Pages/DanskevisionerforNATO.aspx>

Forsvarsministeriet (2015c). *Internationale operationer og beslutning og deltagelse*. Hentet den 22.04.2015 fra <http://www.fmn.dk/videnom/Pages/Internationaleoperationer.aspx>

Forsvarssjefen (2000). *Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2000. Sluttrapport*. Oslo: Forsvarets overkommando

- Foster, C. R. (1982). Political Culture and Regional Ethnic Minorities. *The Journal of Politics* 44(02). 560-568. DOI:<http://dx.doi.org/10.2307/2130600>
- Frantzen, O. L., Clemmesen, M. H. & Friis, T. W. (2008) i O. L. Frantzen & K. J. V. Jespersen (red.) *Danmarks Krigshistorie: 1814-2008*. København: Gads Forlag
- Friis, S. (2013, 19.03). Krigen uden eftermæle: Ti år efter invasionen af Irak. *Ræson*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://raeson.dk/2013/krigen-uden-eftermaele-ti-ar-efter-invasjonen-af-irak/>
- Frisvold, S. (2000) Hovedutfordringer for Forsvaret ved årtusenskiftet. I T. Huitfeldt (red.) *Forsvaret i en ny tid: utgitt i anledning Oslo Militære Samfunds 175-års jubileum 1. mars 2000* (92-106). Oslo: Oslo militære samfund.
- Frost-Nielsen, P. M. (2011). Politisk kontroll av militær deltakelse i internasjonale operasjoner: Restriksjoner ved bruk av norske kampfly i Afghanistan. *Internasjonal Politikk* (3), 359-381.
- Frost-Nielsen, P. M. (2013). Norske kampfly i Afghanistan. I Fermann, G. (red.) *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering* (299-334). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Gjeseth, G. (2000). Nordisk samarbeid – felles sikkerhet? I T. Huitfeldt (red.) *Forsvaret i en ny tid: utgitt i anledning Oslo Militære Samfunds 175-års jubileum 1. mars 2000* (53-63). Oslo: Oslo militære samfund.
- Godal, B. T. (1997). Det nye NATO. *Norsk militært tidsskrift* 166(1). 4-7
- Godal, B. T. (2003). *Utsikter*. Oslo: Aschehoug
- Goldstein, J. S. (1999). *International relations*. New York: Longman
- Græger, N. & Haugvik, K. M. (2009). NATO 60 år: Jubilant ved viktig veiskille? *Hvor hender det? 2008-2009*(21). 1-5.
- Hafstad, K. (2007). Dansk religiøsitet – en umulig mulighet? *Kirke og Kultur* (4), 347-360.
- Hansen, J. H. (2008, 06.12). Danmark er besat af Islam. *Information*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://www.information.dk/176283>
- Hansen, S. T. (2013). Barentssamarbeidet i norsk utenrikspolitikk. Kriseforebygging i nord. i G. Fermann (red.) *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering* (356-389). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Hatling, L. (2010). *Konsensus og konflikt i debatten om Norges deltagelse i Afghanistan: En diskursanalyse av Stoltenberg II-regjeringens engasjement*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Oslo).
- Haugan, S. (2011). *Integrering på dansk og norsk*. Hentet den 26.04.2015 fra <http://forskning.no/innvandring-sosiologi/2011/03/integrering-pa-dansk-og-norsk>
- Heier, T. (2014). Hvordan påvirker internasjonale operasjoner Forsvaret? I Heier, T., Kjølberg, A. & Rønnefeldt, C. F. (red.). *Norge i internasjonale operasjoner: militærmakt mellom idealer og realpolitikk* (225-236). Oslo: Universitetsforlaget.
- Henriksen, D. (2014). Luftforsvaret – kun en taktisk leverandør av luftmakt? I Heier, T., Kjølberg, A. & Rønnefeldt, C. F. (red.). *Norge i internasjonale operasjoner: militærmakt mellom idealer og realpolitikk* (179-187). Oslo: Universitetsforlaget.
- Heurlin, B. (2004) *Riget, magten og militæret. Dansk forsvars- og sikkerhetspolitikk under Forsvarskommissionerne af 1988 og 1997*. Århus: Århus Universitetsforlag
- Heurlin, B. (2007). Forsvar og sikkerhet i Norden: Ligheder og forskelle hos de nordiske lande. I Heurlin, B. (red.). *Nationen eller Verden? De nordiske landes forsvar i dag* (15-70). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Heurlin, B. (2009). *Krig og fred i det 21. Århundrede – facts, forestillinger og forklaringer*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Heier, T. (2006). *Influence and Marginalisation. Norway's adaption to US Transformation Efforts in NATO, 1998-2004*. (Doktorgradsavhandling) Oslo: Universitetet i Oslo
- Heier, T. (2012). Forsvaret til Libya 2011. Klar til strid? *Institutt for forsvarsstudier 2012(4)*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier
- Holst, J. J. (1988). Forhåndslagring og norsk sikkerhet. *Skriftserien (Norske atlanterhavskomiteé)*. (58) Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé
- Holst, J. J. (1992). Overgangstid: Udenrigsminister Johan Jørgen Holsts redegjørelse for Stortinget 25. Oktober 1993. *Skriftserien (Norske atlanterhavskomiteé)*. (169) Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé
- Hovland, S. L. (2012). *Ytringsfrihetens grenser – krenke eller respektere religiøse følelser?: Debatten i norske aviser fra 1. Oktober 2005 til 31. Mars 2006, og fra 1. Januar til 31. Mars 2010*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Oslo).

- Hækkerup, H. (2002). *På skansen – Dansk forsvarspolitik fra Murens fald til Kosovo*. København: Lindhardt og Ringhof
- Ingebrigtsen, R. (2011) *Fra invasjonforsvar til innsatsforsvar*. Hentet den 04.03.2014 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2011/fra-invasjonsforsvar-til-innsatsforsvar.html?id=660215>
- Innst. S. nr. 23 (1994-1995). *Innstilling fra forsvarskomiteen om bruk av norske styrker i utlandet*. Oslo: Forsvarsdepartementet
- Innst. S. nr. 234 (2000-2001) *Innstilling fra forsvarskomiteen om omlegging av Forsvaret i perioden 2002-2005*. Oslo: Forsvarskomiteen
- Jacobsen, P. V. (2005). Stealing the Show: Peace Operations and Danish Defence Formation after the Cold War. I T. Edmunds & M. Malešič (red.) *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles* (35-46). Amsterdam: IOS Press
- Jakobsen, P. V. (2006a). The Nordic peacekeeping modell: Rise, fall, resurgence? *International Peacekeeping*, 13(3), 381-395, DOI:10.1080/13533310600824082
- Jakobsen, P. V. (2006b). *Nordic Approaches to Peace Operations: A New Model in the Making?* New York: Routledge.
- Jakobsen, P. V. (2009). *Fra ferie til flagskib: forsvaret og de internasjonale operationer*. København: Forsvarsakademiet. Hentet den 16.04.2015 fra <http://forsvaret.dk/FAK/Publikationer/Research%20Papers/Documents/Fra%20ferie%20til%20flagskib.pdf>
- Jensen, H. L. & Elvestuen, P. (2001, 17.02). Repetisjonsøvelse. *Dagens Næringsliv*, s 44
- Johansen, P. A. (2011). Norge bomber mest i Libya. *Aftenposten*. Hentet den 04.02.2015 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article4098559.ece>
- Johansen, P. K & Værholm, M. (2010) *Makroøkonomiske trender. Forvarsøkonomisk utvikling i et historisk og internasjonalt perspektiv*. Hentet den 17.02.2015 fra <http://www.ffi.no/no/Rapporter/10-00391.pdf>
- Johnsen, C. (2014). «Kunsten å overbevise»: *Studie av norske myndigheters legitimeringsargumentasjon for militær deltakelse i Libya 2011*. (Mastergradsoppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet)

- Kgl.res. (2011). *Fullmakt til deltakelse med norske militære bidrag i operasjoner til gjennomføring av FNs sikkerhetsrådsresolusjon 1973 (2011)*. Forsvarsdepartementet. Hentet den 17.04.2015 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fd/temadokumenter/libya-deltakelse_kgl-res-23-3-2011.pdf
- Kjølberg, A. (1998). Hva menes med «sikkerhet» etter Den kalde krigens slutt? I A. Kjølberg & B. Bull (red.) *Sikkerhetspolitisk tenkning i en ny tid – fra enhet til mangfold*. Oslo: Europa-programmet
- Kjølberg, A. & Rønnefeldt, C. F (2014). Politisk suksess, men også utfordringer. I T. Heier, A. Kjølberg & C. F. Rønnefeldt (red.) *Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk*. (237-246) Oslo: Universitetsforlaget
- Knutsen, T. L. (2012). Mr. Geopolitics. *Internasjonal politikk* 70(2). 245-266
- Knutsen, T. L. (2013). Diskusjonene om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. i G. Fermann (red.) *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering* (141-173). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Knutsen, T. L. (2014). Halford J. Mackinder, Geopolitics, and the Heartland Thesis. *The International History Review*. 36(5). 835-857. DOI: 10.1080/07075332.2014.941904
- Kunz, B. & Saltzman, I. Z. (2012). Determinants of state behaviour. I A. Toje & B. Kunz (red.) *Neoclassical realism in European politics. Bringing power back in*. Manchester/New York: Manchester University Press.
- Larsen, L. (2011). En ny sikkerhetspolitisk virkelighet. I T. Heier (red.) *Nytt landskap – nytt forsvar: Norsk militærmakt fra 1990-2010*. Oslo: Abstrakt forlag
- Lillelund Bech, G. (2011, 14.06). Dansk indsats skaber respekt. *JydskeVestkysten*, s. 24.
- Lindgaard, M. (2014). *Verden set fra Danmark*. Udenrigsministerens tale i Dansk Udenrigspolitisk selskab den 10. april 2014. Hentet den 13.04.2015 fra http://um.dk/da/~media/UM/Danish-site/Documents/Udenrigspolitik/Nyheder_udenrigspolitik/2011/140410%20DUS-tale.pdf
- Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal* 23(4). 421-437.

- Mackinder, H. J. ([1919]1942). *Democratic Ideals and Reality: A study in the politics of reconstruction*. London: Faber & Faber
- Matlary, J. H. (2014). Internasjonale styrkebidrag og allianseavhengighet. I T. Heier, A. Kjøberg, & C. F. Rønnfeldt (red.). *Norge i internasjonale operasjoner: militærmakt mellom idealer og realpolitikk* (67-78). Oslo: Universitetsforlaget.
- Moen, J. A. (2001, 11.02). Forsvarsministeren: Trusselen om invasjon er forsvunnet. *Aftenposten Morgen*, s. 3
- Morgan, D. (2011, 10.06). *Gates criticizes NATO; How much does U.S. pay?* Hentet den 08.04.2015 fra <http://www.cbsnews.com/news/gates-criticizes-nato-how-much-does-us-pay/>
- Morgenthau, H. & Thompson, K. (1985). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw Hill
- Moses, J. W. & Knutsen, T. L. (2007). *Ways of Knowing*. New York: Palgrave Macmillan
- Müller, H. (2002). Security Cooperation. I W. E. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (red.) *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications Ltd.
- NATO (2014a). *NATO Member Countries*. Hentet den 16.02.2015 fra http://nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm
- NATO (2014b). *Washington Treaty*. Hentet den 09.02.2015 fra http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67656.htm
- NATO (2014c). *Strategic Concepts*. Hentet den 25.02.2015 fra http://nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm?#
- NATO (2015). *Funding NATO*. Hentet den 06.04.2015 fra http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm?selectedLocale=en
- NATO (udatert). *A short history of NATO*. Hentet den 03.03.2015 fra <http://www.nato.int/history/nato-history.html>
- Neumann, I. B. (2014). Innledning: Det danske imperium og 1814. *Internasjonal Politikk*. 72(3). 299-309. Hentet den 04.02.2015 fra http://www.idunn.no/ip/2014/03/innledning_detdanskeimperium_og_1814?mode=abstract_no&skipDecorating=true

- Neumann, I. B. (2001). *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget
- Nordlys (1993, 27.05) Sikkerhetsgaranti. *Nordlys*
- NRK (2010). *Dansk folkeparti krever stans i innvandringen*. Hentet den 27.04.2015 fra <http://www.nrk.no/verden/dansker-krevert-innvandringsstopp-1.7236897>
- NTB (2011). *Briter mot, danske for Libya-aksjon*. Hentet den 29.04.2015 fra <http://www.tv2.no/a/3449354>
- Nærings- og fiskeridepartementet (2014). *Norges økonomiske sone*. Hentet den 01.05.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/tema/mat-fiske-og-landbruk/fiske-og-havbruk/rydde-internasjonalt/norges-okonomiske-sone/id434515/>
- Petersen, N. (udatert). *Sikkerhetspolitikk*. Hentet den 08.04.2015 fra [http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/International_politik_og_organisationer/sikkerhetspolitikk/sikkerhetspolitikk_\(Sikkerhetspolitikens_virke_midler\)](http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/International_politik_og_organisationer/sikkerhetspolitikk/sikkerhetspolitikk_(Sikkerhetspolitikens_virke_midler))
- Petersen, N. (2001). Denmark's Fifty Years with NATO. I G. Schmidt (red.) *A History of NATO – The First Fifty Years*, vol. 3 (275-293) New York: Palgrave
- Petersen, R. (2010, 06.05). Aktivistisk udenrigspolitik: Storhed og fald. *Politiken*. Hentet den 17.04.2015 fra <http://politiken.dk/debat/kroniken/ECE963415/aktivistisk-udenrigspolitik-storhed-og-fald/>
- Peterson, M. (2011). En skandinavisk transformasjonsbølge. I T. Heier (red.) *Nytt landskap – nytt forsvar: Norsk militærmakt 1990-2010* (101-127). Oslo: Abstrakt forlag
- Peterson, M. & Saxi, H. L. (2013). Shifted Roles: Explaining Danish and Norwegian Alliance Strategy 1949–2009, *Journal of Strategic Studies*, 36(6), (761-788) DOI: 10.1080/01402390.2011.608934
- Pharo, P. F. I. (2000). *Norge på Balkan 1990-1999: «Lessons learned»*. IFS Info 3/2000. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Pharo, H. (2005). Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt. *Historisk tidsskrift* (2). Hentet den 29.04.2015 fra http://www.idunn.no/ht/2005/02/den_norske_fredstradisjonen_et_forskningsprosjekt
- Prop. 73 S (2011-2012). *Et forsvar i vår tid. Tilråding fra Forsvarsdepartementet 23. mars 2013, godkjent i statsråd samme dag*. Oslo: Forsvarsdepartementet

- Pye, L. W. (1965) Introduction: Political Culture and Political Development. I L. W. Pye & S. Verba (red.) *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press. 3-26.
- Rasmussen, M. V. (2011). *Den gode krig? Danmark i Afghanistan 2006-2010*. København: Gyldendal.
- Rasmussen, P. A (1993) *For fredens skyld*. København: Forsvarets Oplysnings og Velfærdstjeneste.
- Regjeringen (2006). *Debatt i Stortinget 24.10.2006 om Afghanistan og norsk styrkebidrag*. Hentet den 17.03.2015 fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/debatt-i-stortinget-241006-om-afghanista/id273562/>
- Rein, T. (1992, 18.11) Et folkebedrag? *Aftenposten Morgen*, s 14
- Reitehaug, T. L. (2007). *Norsk sikkerhetspolitikk – et mangfold? En analyse av den norske sikkerhetstenkningen etter den kalde krigen*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo).
- Ringsmose, J. (2007). *Danmarks NATO-omdømme*. København: Dansk Institut for Militære Studier
- Ringsmose, J. (2009) Paying for Protection: Denmark's Military Expenditure during the Cold war. *Cooperation and Conflict*, 44(1) (73-97).
- Riste, O. (2001). NATO, The Northern Flank, and the Neutrals. I G. Schmidt (red.) *A History of NATO – The First Fifty Years* (241-255). New York: Palgrave
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1) (144-172).
- Salthammer, T. (2007). *Forsvarets evne til å tilpasse seg sikkerhetspolitiske utviklingstrekk. En analyse av Forsvarets endringer i perioden 1992-2006*. (Mastergradsoppgave, Forsvarets stabsskole)
- Saxi, H. L. (2009). *Norwegian and Danish Defence Policy in the Post-Cold War Period: A Comparative Study*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Oslo).
- Saxi, H. L. (2009). *Norge og Danmark - Felles kurs eller separerte siamesiske tvillinger i forsvarspolitikken? Foredrag i Oslo Militære Samfund mandag 23. November 2009*. Hentet den 19.05.2015 fra http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2009/2009-11-23_Saxi.html

- Skogrand, K. (2008). Allianser i Alliansen, 1949-1989. I R. Berg (red.) *Selvstendig og beskyttet: det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO* (99-113). Bergen: Fagbokforlaget.
- Snyder, G. H. (1984). The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics* 36(4) (461-495).
- Snyder, G. H. (1997) *Alliance Politics*. Itacha/London: Cornell University Press.
- Spykman, N. (1938). Geography and Foreign Policy, I. *The American Political Science Review* 32(1). 28-50
- St.meld. nr. 15 (2008-2009). *Interesser, ansvar og muligheter – Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Utenriksdepartementet
- St.meld. nr. 16 (1992-1993). (1993). *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994-1998*. Oslo: Forsvarsdepartementet
- St.meld. nr. 22 (1997-1998). (1998). *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002*. Oslo: Forsvarsdepartementet
- St.prp. nr. 1 (1991-1992). (1993). *For budsjetterminen 1992*. Forsvarsdepartementet, Oslo: Forsvarsdepartementet.
- St.prp. nr. 45 (2000-2001). (2001). *Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002-2005. Tilråding fra Forsvarsdepartementet 16. Februar 2001, godkjent i statsråd samme dag*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- St.prp. nr. 42 (2003-2004). (2004). *Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005-2008. Tilråding fra Forsvarsdepartementet 12. mars 2004, godkjent i statsråd samme dag*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- St.prp. nr. 48 (2007-2008). (2008). *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier. Tilråding fra Forsvarsdepartementet 28. mars 2008, godkjent i statsråd samme dag*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Stark, J. (1985). Norway. I W. J. Taylor & P. M. Cole (red.) *Nordic Defence: Comparative Decision Making* (91-126). Lexington, Mass: Lexington books
- Statistisk sentralbyrå (2013). *Statistisk årbok 2013, Tabell 59: Areal, folkemengde og folketetthet i verden. Land*. Hentet den 23.02.2015 fra <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-059.html>
- Statsministeriet (2003). *Pressemødet den 18. marts 2003 vedrørende Irak*. Hentet den 18.04.2015 fra http://stm.dk/_p_6434.html

- Stokke, K. (1998). *Politisk geografi*. Oslo: Tano Aschehoug
- Støre, J. G. (2011). *Redegjørelse om situasjonen i Libya og norsk innsats, Stortinget, 9. mai 2011*. Hentet den 01.05.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/libya_stortinget/id642453/
- Støre, J. G. (2012). *Utenrikspolitisk redegjørelse februar 2012*. Hentet den 30.04.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/upol_1202/id672235/
- Svarstad, E. (2014). Nasjonal kontroll i internasjonale operasjoner. I T. Heier, A. Kjølberg & C. F. Rønnfeldt (red.) *Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk*. (111-120) Oslo: Universitetsforlaget
- Svela, E. (2004). Den flygende hollender. *Forsvarsforum* (3) 40-41. Hentet den 21.04.2015 fra http://www.fofo.no/filestore/ff_03-04_s40-41.pdf
- Tamnes, R. (1986). Kamp mot russerne på tysk jord? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen 1947-1953. I R. Tamnes (red.) *Forsvarsstudier V: Årbok for Forsvarshistorisk forskningssenter*. Oslo: Forsvarets Høgskole
- Tamnes, R. (1997) *Norsk utenrikspolitikk Historie, vol. 6, Oljealder 1965-1995*. Oslo: Norwegian University Press
- Tamnes, R. (2001). Strategic Importance of the High North. I G. Schmidt (red.) *A History of NATO – The First Fifty Years (257-274)* New York: Palgrave
- Tamnes, R. & Eriksen, K. E. (1999). Norge og NATO under den kalde krigen. I C. Prebensen & N. Skaarland (red.) *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den norske atlantehavskomité. Hentet den 04.02.2014 fra <http://www.atlantehavskomiteen.no/files/atlantehavskomiteen.no/Tema/50aar/1a.htm>
- The North Atlantic Treaty (1949). *Washington D.C – 4. April 1949*. Hentet den 16.02.2015 fra http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- Thukydides (1972). *History of the Peloponnesian War*. London: Penguin Books
- Thune, C. & Petersen, N. (1985). Denmark. I W. J. Taylor & P. M. Cole (red.) *Nordic Defence: Comparative Decision Making* (1-36). Lexington, Mass: Lexington books
- Toje, A. (2009). En humanitær stormakt krysser sitt spor. *Norges Forsvar* (4). Hentet den 29.04.2015 fra http://asletoje.com/journalism_details.php?id=87
- Toje, A. (2010). Norsk utenrikspolitikk – en kritikk. *Nytt Norsk Tidsskrift* (01/02) 221-232.
- Toje, A. & Kunz, B. (2012). *Neoclassical realism in European politics. Bringing power back in*. Manchester/New York: Manchester University Press

- Torgersen, H. H. (2011). *Her bomber de norske flyene*. Hentet den 29.04.2015 fra <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/libya/her-bomber-de-norske-flyene/a/10099526/>
- Udenrigsministeriet (2007). Styrkelse av engagementet i Afghanistan – Fokus på Helmand. (Rapport 2007). Hentet den 17.03.2015 fra http://dkiafghanistan.um.dk/da/~/_/media/dkiafghanistan/Documents/Other/Styrkelse%20af%20engagement%20i%20Afghanistan%20-%20Fokus%20paa%20Helmand.jpg
- Ulriksen, S. (2002). *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmakt eller folkeforsvar?* Oslo: Pax forlag
- Ulstein, H. (2004, 29.11) Norge må velge mellom NATO og EU. *Dagsavisen Morgen*, s. 8
- Utenriksdepartementet (2015). *Atomsikkerhetssamarbeidet i nordområdene*. Hentet den 18.05.2015 fra https://www.regjeringen.no/nb/tema/utenrikssaker/nordomradene/atomsikkerhet_nordomradene/id449322/
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press
- Waltz, K. N. ([1959]1964). *Man, state and War*. New York: Columbia University Press
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Waltz, K. N. (2014). Political Structures. I C. Elman & M. A. Jensen (red.) *The Realism Reader*. New York: Routledge
- Østerud, Ø. & Toje, A (2013) Strategy, Risk and Threat Perceptions in NATO. I J. H. Matlary & M. Petersson (red.) *NATO's European Allies: Military Capability and Political Will*. (71-94) Basingstoke: Palgrave Macmillan